

ТЕТЯНА ШЕВЧУК

НА ПРОЩУ ДО КИЄВА

1967

diasporiana.org.ua

TETIANA SHEVCHUK

PILGRIMAGE TO KIEV

(A tour of Ukraine in reminiscence)

1967

ТЕТЯНА ШЕВЧУК

НА ПРОЩУ ДО КИЄВА

(Спомини з подорожі в Україну)

1967

СВЯТО-СОФІЙСЬКИЙ СОБОР
(Пам'ятник Гетьмана Хмельницького напроти вежі)

Вже давненько я збиралася поїхати на Україну. Це була моя мрія, котра росла і кріпала з часом і врешті стала непоборним бажанням тогою з'єднатися духом з тим глибоким коренем нашої старовини, що сягає тисячі літ у минувшину. Отож, коли мене прийняли до групи лікарів, що мали від'їзджати до Європи, на різні хірургічні конференції у визначних містах ССР, включаючи Україну — моя мрія стояла на порозі до здійснення. Так в протязі кількох днів те, що було абстрактною ідеєю майже неможливою до здійснення, стане реальністю: Я побачу власними очима оті „лани широкополі”, що про них Шевченко співав... Діткнуся власними руками Дніпра, де Володимир Великий — майже тисячу літ тому — звелів був охрестити наших тодішніх предків... Почую пісню соловейка... Почую рідину мову на Рідній Землі... Я знала, що у всім тім я душою відчуло і зрозуміло голос наших давніх предків. А вони напевно мають багато дечого переказати своїм потомкам, розкинутим по всій земній кулі.

Дня 7-го травня, в Нью-Йорку, я прилучилася до тієї надзвичайно різноманітної й інтересної групи лікарів-туристів і їхніх дружин. Увечері того ж дня ми, примістившись в гігантному „джеті“ С. А. С., полетіли понад Атлантическим Океаном в сторону Данії, де ми мали зупинитися на короткий відпочинок в данській столиці Копенгаген.

В нашій групі було 44 осіб. Були це канадські та американські горожани зрілого віку і різного національного походження: англо-саксонці, шотляндці, ірляндці, італійці, німці, євреї, хінці, філіппінці, словаки і четверо українців. Люди різних політичних світоглядів і симпатій, усі — крім одного-двох виїмків — одні другим незнайомі. Але всі, з одної або другої причини мали глибоке заінтересування в ССР, хоч не всі це виявляли. В часі тури було дуже інтересно і корисно спостерігати за їхніми реакціями. Водночас, була нагода інформувати їх про дійсний стан Української „Республіки”, і ми це робили при кожній нагоді.

Наша група й інші пасажири (бо всіх було не менше сотні) повечерявши смачно в літаку, позасипляли. Та мені не збиралося на сон. Для мене це не була звичайна тура, але проща до дорогих, священних місць... Проща не піхтою, так як колись, що забирала цілі тижні часу, але джетом, котрий летів шаленою скорістю поверх п'ятсот миль на годину. Можливо, що мій концепт тієї святости, котрій я хотіла поклонитися, відрізнявся дечим від концепту колишніх прочан, але почування були в суті ті самі. За пляном подорожі ми мали цілих два тижні бути в ССР, але на Україні мали зупинятися лише в Києві. Мені конечно треба було придумати щось, щоб мені дозволили відірватися від цього пляну і відвідати інші українські міста: Одесу, Полтаву, Львів, а пізніше знову прилучитися до лікарської групи. Але чи вдасться це мені — чи дадуть мені дозвіл це зробити? Я дивилася у вікно і думала. На дворі вже починало світати. Металеве крило нашого дивовижного штаха розпростертє понад

пухкими хмарками, творило різкий контраст з цими хмарками і з голубим небом, що починало рожевіти на сході. В думці я знов перечислювала все те, що я мала намір побачити або виконати на Україні: 1. Зарядити стрічі з тамошніми письменниками, де тільки можливо. 2. Відвідати типічне село і степ. 3. Купити книжку української орнітології (птаство). 4. Дістати для давньої подруги, Савелі Стечишин, насіння чернушки. 5. Послухати пісні солов'йка...

Та мої думки перериває обслуга літака. Нам подають теплі, наперфумовані рушники, котрі чудесно відсвіжують наші заспані лиця й очі. Пахне свіжою, доброю кавою, соком з помаранчі. Незабаром будуть подавати снідання.

Через сім годин після старту з Нью-Йорку наш джет приніс нас до Данії. Зміна в часі — п'ять годин. На наших годинниках друга година по півночі, а тут, в Копенгагені — сьома рано. Падав густий, але теплий дощ. Нас промістили в першорядному готелі „Імперіял“. Столичне місто Копенгаґен, — це рай для тих туристів, що шукають розваги, вибагливої іжі і забави.

Того вечора ми вечеряли в славнім на весь світ парку „Тиволі“. Це дуже популярний парк, куди сходяться данці різного віку — стари, молоді і діти, щоб забавитися, бо в ньому кожний може знайти те, що його інтересує. В парку грає оркестра. Є багато ресторанів, кіосків, крамниць і різної забави для дітей. Посередині, на дерев'яному підвищенні велика і дуже вигідна сцена, де відбуваються різні імпрези —

п'єси і концерти. І ось цього вечора, на превелику втіху всієї групи, зосібна нас, українців, — відбувався концерт, що почався був російською матроською оркестрою (в Копенгагені стояв тоді на пристані великий російський корабель), але кінчився цей концерт мовою українською... Українським хором „Реве та стогне Дніпр широкий... Українськими танцями, при великім натовпі людей, котрих ця музика притягала. Нам серця радувалися. В очах кожного з нас можна було бачити втіху і гордість. Правду пророкував незабутній Шевченко, коли писав: „Наша дума, наша пісня не вмре, не загине...” І в теперішню важливу пору тую пісню можна почути по всіх закутках землі, так несподівано, як ось ми почули її в Копенгагені. Не було часу, щоб розвідатися, хто були ті люди, що так гарно по-українськи співали й танцювали. Але пізніше, як ми вже були на Україні, я жалувала, що не розвідалася про це. Хто були ці люди? Українці — чи російські матроси з російського корабля? З яким настроем співали вони ці пісні?

**

10-го травня ми прилетіли літаком С. А. С. до Відня. Був прекрасний, теплий весняний день. Я почувалася так, наче б ступила одною ногою на поріг України. Це було, мабуть, тому, що мій покійний батько часто бував у Відні, коли служив в австрійській армії... І може тому, що я знала, що колись у Відні бувало багато українських студентів й інтелігенції. Пані Войценко, на мою просьбу, прислава мені ласкаво адреси наших видатних людей, замешкалих у Відні тепер, і я мала намір з ними десь

стрінутися, хоч час був короткий, і наш туристичний „айтнерері” був повний різних інтересних оказій. Відень робив на мене враження старинного, високо культурного міста, що жило тепер спогадами про минулу славу і силу в давній міжнародній політиці. Нас примістили в готелі „Амбасадор Кранц”. Тут обслуга надзвичайно ввічлива. Майже всі говорять по-англійськи. Я перепрошувала, що не маю австрійських шилінгів, бо щойно приїхала з летовища, отже мушу дати „тип” американськими грішми. Вони радісно дякували й казали, що американські гроші найліпші на світі. На тій же вулиці, де був наш готель, льокуються найкращі (і найдорожчі) крамниці всяких імпортованих товарів. (Все це не для моєї кишені...) Багато прохожих. Багато авт. Багато голубів по вулицях, а в парках множество співучих пташок, котрими австрійський уряд спеціально піклується. Та не тільки пташками. Австрія це „Велфейр Стейт”. Люди дістають безплатну лікарську опіку, догляд у шпиталях, а на старші літа — пенсію. Українці, що живуть в Австрії, висловлювали свою велику вдячність тамошньому урядові. Більшість з них — це старші вже люди, котрих ніякий інший край не спішився приймати. В Австрії вони живуть не зле, на пенсії.

По приїзді до Відня я відразу потелефонувала до старенького вже подружжя Жуків. А вони, хоч був вже пізній вечір, зателефонували до інших і наступного ранку до готелю прибула голова Жіночого Союзу, пані Сопрун, вдова по відомім українським священикові. Ми умовилися стрінутися з іншими членкіннями Союзу на „вечірці” в домі Жуків завтра. Це була

дуже мила, сердечна стріча, при смачній перекусці і дружній розмові. Після того, коли я лише могла відірватися від нашої групи, пані: Сопрун, Донцова і Левицька проводили мене, щоб показати цікаві й історичні місця у Відні.

Наш побут був для всіх нас надзвичайно мілим й інтересним, але мені вбилися в пам'ять два випадки: один — це зустріч зі священиком, котрого імени я не буду тут згадувати. Він просив мене перевезти на Україну ліки для його стареньких родичів і там кинути на пошту, бо висилку ліків до СССР заборонено. Я погодилася, хоч знала, що це могло спричинити деякі комплікації. Це була нагода зробити маленьку прислугу, котра мала для мене символічне значення... Ці ліки — це не медицина для двох стареньких людей, але лік з інших сфер й іншого гатунку для зневаженої, хворої Неньки України... Про долю цих ліків буде мова пізніше.

Другим незабутнім випадком була наша тура автобусом до Мадярської границі, де з-пода дротяної перегороди поглядав на нас час від часу жандарм. На стовпах перегороди виднів напис, що вступ на другу сторону заборонений під карою смерти. А дедалі видніли високі башти, де можна було завважити сторожа, котрий слідив за кожним підозрілим рухом по обидвох сторонах границі. Наші туристи, що були звичайно у веселому, легковажному настроєві, раптом помовкли. Реальність залязної заслони повівала холодом, а то й тривогою перед тим невідомим, що нам невдовзі доведеться стрічати. По дорозі додому наш путівник, німець, оповідав нам дотепну анекдоту, зроджену в Мадярщині.

— „Одного разу, ще за життя бл. През. Кеннеді, приїхав до Вашингтону Нікіта Хрущов і почав оглядати все з великим заінтересуванням. Але найбільше впав йому в око модерний телесфонічний винажід.

— А що це таке? — питає він.

— Це такий телефон, що ним можна навіть з пеклом почутися — каже Кеннеді.

— Ану, давай я потелефоную. Хрущова сконтактували з пеклом, але казали раніш заплатити сто долярів. Хрущов заплатив і по короткій розмові з пеклом заявив, що він хоче купити собі отакий телефон, для власного вжитку. Американці продали йому цей інструмент, і Хрущов, вернувшись додому, знов казав сконтактувати себе з пеклом. Його з'єднали і централя повідомляє його, що ця розмова коштуватиме одного рубля.

— От бачиш, як мене американці ошахрували! — нарікає Хрущов: — в Америці це мене коштувало аж сто долярів!

— Не, не шахрували — відповідає централя. — Там ця розмова була на довшу віддалю (лонг дистанс), а тут — льокальна..."

Наступного дня ми відлетіли австрійським літаком до Москви. По дорозі ми з якоїсь причини пристанули у Варшаві і там стояли майже годину. Падав рясний дощ і трудно було багато розглядатися, але двірець зробив на нас пригноблююче враження. Він низенький, бідненький, хоч здається недавно побудований. Вітальня порожня, крім невеликої кількості крісел ніяких меблів ані прикрас нема. В одному кутку продавали так звані „сувенірз". Це були ляльки в польському народньому строю. В протилежному кутику була автоматична ма-

шина, де можна було купити чорної кави. „Туалета” була лише одна для жінок і мужчин. Якщо по цьому двірці можна судити про економічний стан Польщі, то вона справді бідна.

Пізно вночі наш літак нарешті долетів до своєї дестинації: Москва. Але нас з літака не випускають (як це діялося звичайно в кожній країні до цього часу). Ми чекаємо. Панує мертві тишина. Нарешті до літака входить блакитно умундурований урядовець і пильно, повільно переглядає паспорт кожного пасажира. Це забирає багато часу. Ми дальнє чекаємо своєї чергі і перепустки, що міститься в одному слові: „Пожалуста”.

В двірці повно урядовців і гуртків подорожніх з різних сторін. Нашиими туристами запікувалися дві інтуристки і той же урядовець, що випускав нас з літака. Нам дають анкету до виповнення: Ім'я, день уродження, горожанство і т. д. Чи ми веземо зі собою заборонені речі... і тут вичисляється все, чого не можна привозити до СССР. Скільки в нас грошей, акуратно до кожного цента.

Невдовзі привозять наш багаж і ми кожне зосібна ідентифікуємо свої валізки, котрі портери знову забирають. А нас веде одна з інтуристок до сусіднього будинку, де вже застелені столи і нам подають доволі смачну вечерю: котлети, смажена картопля, капуста, і мінеральна вода. (Води тієї ми на початку не могли пити, але пізніше привикли: в ній насправді було багато мінералів, потрібних для відживлення тіла). Двері до реставрації, де ми вечеряли були замкнені на ключ — може тому, що вже була пізня пора, а може з іншої причини — і тепер наша інтуристка, що звалася Оля,

і умундурований урядовець гримали в двері, щоб їх впустили до середини. Двері отворено і вони тоді звернули нам наші пашпорти. Все було в порядку. Наших валізок ніхто не перевіряв. Пашпорти вже були в наших руках. Нам надзвичайно пощастило і ми всі — а я зокрема — відіхнула з полегшенням: ліки перевезлися щасливо.

Після цілогодинної подорожі автобусами з летовища до міста, ми нарешті спинилися перед величезним готелем „Інтурист”. Це старовинний будинок, котрий колись давно бачив країці дні і тепер мав атмосферу осиротіlosti й опущення. По середині просторого фоє, стояла купа наших валізок, а біля них стояло двох типічно московських портерів. Тут же, панувала тишіна і порожнечча. Ми знову ідентифікували свої валізки, нам роздавали ключі до призначених нам кімнат, а портери ввічливо й послушно привозили нам наші валізки „ліфтом нагору. Було вже по другій годині по півночі заки ми з усім тим впоралися. Кімнати були досить чисті і вигідні. Ми мали приватні „туалети”, і телефон, (він звичайно не функціонував, але ми цього не знали...)

II.

Наступного ранку, пів до шостої рано, перед гостинницею „Інтурист” у Москві вже чекали на нас два автобуси, щоб везти нас на летовище де, ми мали поспідати, а потім летіти соvетським літаком до Сочі на Кавказі. Портери зносили вниз наші валізки і пакували їх до автобусів. А ми, невиспані, похнюплени туристи, йшли мовчки наче тіні, віddали наші білети й пашпорти інтуристці Олі, що вже також на

нас чекала, і без жартів і веселої гутірки, як це бувало перед тим, приміщувалися в автобусах. Був зимний, непривітний день. Сонце, хоч світило, та не гріло. Ми їхали широкою вулицею (здається імени Горкого). По обидвох сторонах тягнулися безконечні ряди модерних будинків, височезніх і зовні доволі імпозантних. Це нові „апартаменти” для мешканців Москви. Крім самих будинків не видно було ні зелені ні будь-яких прикрас. Вулиця була безлюдна, лише де-не-де дві-три жінки замітали хідники домашніми, передісторичними вініками. Це було сухе віття лозини, прив’язане до довгих держаків. Жінки виглядали сумні, пригноблені, одягнені в полотняне вбрання, зовсім невідповідне до раннього холоду. Контраст „модернізму” в будинках до цих прадавніх вініків у руках жінок, що були змушені виконувати мужеську працю — робив на нас гнітюче враження. Не було найменшого сумніву, що в погоні за могутністю совєтська влада не мала місця в своїй економіці не то на співчуття, але навіть на звичайну, примітивну людяність.

Двірець на летовищі був великий, але занедбаний; внизу, де були „туалети”, дуже брудний, не гігеснічний. В осінній ідалльні, осторонь від інших подорожніх, нам подавали снідання: вареі яйця, чорний хліб, несолене масло й мінеральну воду. Прислужниці молоді, і деякі навіть вродливі, але непривітні. Насуплено слухають нашої проосьби принести нам каву і кивають головою, що зараз принесуть. Ми чекаємо і чекаємо. Врешті, стративши надію на каву, — п’ємо мінеральну воду, бо звичайної води нема. Вкінці прислужниці приносять каву в делікатних, срібних чайничках і починають наливати

її в малесенькі (демі тас) горнятка. Це забирає багато часу, бо є тільки дві прислужниці, а нас 44. Ну, і кави в тих чайничках дуже мало, треба їм щохвилини знову бігти до кухні. — Якіж вони непорадні!, — думаю собі. Одна добра американська прислужниця справилася б з усім цим в кількох хвилинах. Ця сама непорадна процедура з кавою повторялася в кожному соєтському ресторані.

На летовищі багато літаків, що стоять довгими рядами, неначе чекають чогось, бо жоден з них не рухається з місця. Ми також чекаємо — не в почекальні, але на дворі перед двірцем. Там є декілька лавок і, хто не може стояти, сідає. З нами чекають наші дві інтуристки: Оля Лариса.

Я вже декілька разів говорила з нашим туристичним провідником з Канади про можливість відвідати деякі інші українські міста, крім тих, що на нашему маршруті. Він обіцяв зробити все можливе, щоб мені в цім допомогти, але я бачу, що тепер він не має тут ніякого авторитету. Всякі рішення, оголошення, й т. п. роблять інтуристки, Лариса й Оля. Особливо Оля, бо вона має старшинство (вони, бува, не погоджуються й кожна аргументує і обстоює своє). Я стежу за ними, слухаю їхньої розмови, стараюся пізнати їхній характер, бо знаю, що тут тільки вони зможуть мені помогти в моїх плянах. Оля — вродлива московка зrudим волоссям і зеленими очима, признається, що вона не любить українців. Вона ненавидить українську мову. Вона темпераментна: скоро гнівається і тоді в її зелених очах скочуть вогники... Лариса роду жидівського, чорнява, подібна на італійку. Вона ласкавіша,

більш справедлива. В розмові з Олею виявляє, що вона вважає українську мову дуже мелодійною. (Кожна інтуристка мусить знати досконало дві мови, крім російської), Лариса жартома каже: (так, що сестра Павля і я чуємо): англійською мовою можна розмовляти; італійською — співати; німецькою — сваритися; але українською можна висказати все!...

Я рішаюся звіритися Ларисі зі своїми плянами при першій нагоді й просити її помогти мені.

Нарешті прилітає наш літак і нас — за проводом наших інтуристок — перепускають через фіртку. Ми приміщуємося дехто може, бо тут багато советських подорожніх, і літак наповнений вщерть. Замикають двері і ми знову чекаємо. Я завважую, що тут пілот не пускає мотора в рух, не розганяється на летовищі, як це робиться в Америці. Тут аеропляна тягне кудись машина або трактор, доперва тоді він стартує мотор і по короткім розгоні піднімається вгору з великою силою і скорістю. „Воздушна господиня” приносить нам тверді, квасковаті цукорки. Пізніше, під час лету, вона приносить мінеральну воду й, мабуть, квас, хоч вони це називають лімонадою. Їсти на літаку нам не давали ніколи, крім маленьких і зелених яблук, що одного разу (не пригадую вже, де саме це було) нам господиня принесла. Советські „воздушні господині” дуже відрізняються від європейських, а особливо від американських. Вони всі мають дуже серйозний, майже трагічний вигляд; ніколи не всміхаються, з ніким не говорять, поза двома, трьома словами: „пожалуста” або „не нада”. Вбрання їхнє модерне, але не шиковне. Зачіска так само.

Місто Сочі — це славетний советський курорт на мальовничім гористім березі Чорного моря. Але це неправильна назва, бо воно не чорне, а синьозелене. Тут розкішна зелень, парки, пальми і квіти. Пляж (біч), де можна купатися. Багато готелів збудованих у модерному стилі, щось на подобу тих, що можна бачити на Гаваях. Кожна кімната має балкон з вікнами, зоріентованими до сонця; ці вікна можна відкривати настіж і спати, маючи свіже повітря вночі, а вдень можна сидіти й грітися на сонці. Декотрі з цих готелів — це санаторії для хворих советських горожан, а інші для тих, що приїжджають на відпочинок або на вакації. Цей курорт був дуже рекламований, і наші туристи їхали туди з великим захопленням і сподіванням. Це ж небувала річ: купатися в Чорному морі! Але в Сочі віяв холодний вітер, сонце не світило і збиралося на дощ. Про купання не могло бути й мови навіть для загартованих советських горожан, не то для нас туристів.

Ми розійшлися до призначених нам кімнат і я побачила, що ультра модерність советських будинків — це тільки знадвору. Кімнати всередині були дуже недбало й немайстерно викінчені, бідно умебльовані. Ліжка тверді, без пружинових матраців. Старомодні ванни для купання такі високі, що потрібно стільця, щоб до них влізти або вилізти. У ванні можна купатися тільки сидячи. Є велике дзеркало на дверях, але до нього не можна ніяк дібратися, бо ліжко на дорозі!

Я розпакую свої валізки, і в руки мені попадають трубочки з ліками, котрі я, славити Бога, довезла щасливо. Тут у Сочі — перша нагода кинути їх на почту. Чим скорше, тим ліп-

ше. Але де взяти паперу, щоб іх обвинути? В Советах великий брак паперу. Люди носять пакунки, завинуті в старих газетах. Я сходжу вниз, де в просторому, наче заля, фос міститься малесенький кіоск, в якому можна купити паперу до листування тощо. Купую кілька аркушів паперу, поштові марки і знов спішу до своєї кімнати, щоб під замкненими дверми приготувати половину цих ліків (папір за малий, щоб можна всі завинути) до пересилки на пошті. Завинувши іх, як слід, адресую й наліплюю досить марок, щоб все було добре оплачено, ховаю пакуночок в торбинці і йдучи шукати головної пошти. По дорозі розпитую людей по-українськи, де поштовий будинок. Вони мене розуміють, але відповідяють по-російськи, і я їх не розумію. Втім підходить до нас присмій молодий мужчина й пропонує підвести мене до пошти. Я дякую йому й ми йдемо мовчки. Мені трохи тривожно робиться, бо не знаю, хто цей молодець і куди він мене веде, але інтуїція говорить мені, що це людина не підступна, а щира.

Туриста? — питає він по хвилині, пробуєчи нав'язати розмову.

Я киваю головою, що так.

— Джермані?

— Hi — кажу я. — Американка.

— А-а-а... — він наче дивується, наче радується і додає.

— Чікаго?

— Hi, Вашингтон.

— А-а-а! знов дивується він і додає, що він литовець, що має батька і брата в Чікаго. Він хоче також колись дістатися до Америки. Я віддихаю свободніше і висловлюю бажання, щоб

його пляни увінчалися успіхами, бо Америка справді чудесний край. Він пристає і вказує мені на будинок: ось і пошта. Я дякую йому щиро. Ми прощаємося й розходимося.

Входжу до великої, мов заля, пошти. Тут повно жінок урядниць. Люди вештаються. Я розглядаюся за поштовою скринькою для пакунків. Але тут їх нема, тільки вузенькі для листів. Питаю одної, другої урядниці, але вони мене не розуміють, а показувати їм пакунка не відважуюся, щоб не було „комплікації”. Купую поштові марки, хоч мені їх не було потрібно, і при нагоді знову розглядаюся. На щастя знахожжу скриньку з трішечки більшим отвором, нишком впихаю туди пакуночок і скоро виходжу. Ну, дякувати Богу! Половина обов'язку до стареньких незнайомих вже була сповнена, а другу половину сповню, як Бог допоможе, аж в Києві, що був черговим містом на нашому маршруті.

Грузинська „ресурспліка”, (в котрій знаходиться місто Сочі), так, як і Україна, має свою власну мову, культуру, звичаї й обичаї. Так, як і Україна, належить вона до Советського Союзу і так, як Україна, поневолена, хоч нагінка, переслідування на Україні більші, (про це я довідалася пізніше), бо Україна найбільша й найбагатша з усіх советських так званих республік. Грузини надзвичайно гарні з вигляду, дуже атлетичні й гостинні. Людність живе тут бідно, особливо старшого віку. Про це свідчили два випадки: по дорозі з пошти до готелю я стрінула старенку жінку, що сиділа на вулиці біля сходів і просила милостині (по російськи) „Христа ради”... По одержанні копійки від прохожих, вона хрестилася, дякувала й шептала мо-

літву. Другий випадок трапився біля нашого готелю. Ми снідали в осібній їдалальні, з вікнами на заднє подвір'я. Це було десь о годині восьмій рано. І ось несподівано з'являється старенька, чорно вбрана, похилена постать жінки, котра починає нишпорити по смітниках (гарбідж) за поживою.

Ми були в Сочі три дні і, на превелике розчарування наших туристів, ввесь час тут було холодно і падав дощ, або збирався падати. Третього дня везли нас двома автобусами на екскурсію в Кавкацьких горах, де на шпилі найвищої гори було озеро Ріца. Дорога через гори була крута, вузька і дуже небезпечна, бо падав дощ, і коли б — не дай Господи — автобус послизнувся, то по нас був би і слід загинув. Та наш кучерявий, веселий возій тим зовсім не турбувався: їхав стрімголов, наче на рівній дорозі. Природа тут чудова, як у казці. Різноманітна зелень, квіти, водопади, маленькі струмочки і старі мости... Перед кожним мостом наш кучерявий возій просив нас висідати з автобуса, бо міст такої ваги не міг би віддержати, міг би завалитися, а тоді справді була б біда! Наші лікарі, багачі, що звикли „kadilekami” їздити, йшли пішком, обмоклі, з пожнюпленими головами, бродили болотом. Ця церемонія з мостами повторялася три рази по дорозі на гору і три рази по дорозі з гори. Трапився ще один інцидент, що ще більше пригнобив нас: по дорозі ми потрапили на похорон. Мерця несли на цвінттар, але не в трумні, а тільки накривши рядном...

З нами їхали наші інтуристки. В додатку до двох згаданих раніше, ми мали ще й місцеву

інтуристку, що звалася Люся. Це була гарна, молода й дуже привітна дівчина. Сестра Павля випитувала Люсю про її родину, і Люся призналася, що батько її був українець. Він був пілот і загинув в ІІ світовій війні. Мати її була московка і вже теж не живе. Люся вважає себе „руською”, „бо тепер то всю рівно”... Люся відзначалася від інших туристок тим, що відносилася до всіх щиро сердечно. Відповідала на всі питання (ми ставили їй множеству питань) одверто, простодушно — оскільки вона мала інформації. Зрозуміла річ, що ці інформації були надихані російською пропагандою, але ж її за це не можна було винувати: вона ж змалку нічого іншого не чула... Ми питали її, скільки вона заробляє. Люся, по фаху учителька англійської мови, заробляє 90 рублів на місяць. Вона одержить підвищку кожного року, аж досягне максимальну суму 160 рублів місячно. 10 процент з цього заробітку вона платить за помешкання (вона живе в одній кімнаті з трьома іншими дівчатами), 70 процент платить за харч, а з рештою грішми може робити, що хоче. Лікарі, котрі в советах на 65% жінки, також заробляють 160 рублів місячно. Але наш возій заробляє 180 рублів місячно, бо його години праці довші. Сходить мова на релігію, і Люся відповідає, що в Советах ще є церкви, але їх все менше й менше, бо крім старих женщин ніхто в Бога не вірує. Священиків утримують віруючі з власних заробітків. Теологічних колегій в СССР нема, а звідки беруться священики для церков, — Люся не знала. Про те, чи є позагробове життя, вона не думала, бо вона не хоче вмирати, каже Люся, наче дитина. Але вона в Бога не вірує.

— Чому? — питає її глибоко віруюча лікарка-італійка.

— Бо тут крім старих бабів, ніхто в Бога не вірує, — була відповідь.

— Якже ти знаєш, що ти в Бога не віруєш, як тебе про нього ніхто не вчив? — продовжує італійка збентежено.

— Оставте дитину в спокою — обзывається хтось з гурту. — Вона так говорить, як її вчили.

Хтось дипломатично змінює тему й питає Люсю про лікарську опіку й пенсію для старших людей.

Лікарська опіка, також шпиталі в СССР безплатні для всіх. Навіть для туристів, але ліки кожний мусить оплачувати. Пенсію дістають усі жінки у віці понад шістдесят років; мужчини поверх шістдесят п'ять років. Якже це можна було погодити з жебрацтвом, корте ми на власні очі бачили...? Люся цього не могла пояснити. (На цю ситуацію є відповідь, а вона така: З листів, котрі мені приходилося читати, писаних з Советів, виходить, що пенсію можуть брати тільки ті жінки, які працювали на протязі двадцять років найменше і котрим минуло шістдесят років. А мужчини — котрі працювали протягом 30 років найменше і котрим минуло 65 років. Всі інші пенсії дістати не можуть).

Подорож у Кавказьких горах до озера Ріци і назад забрала близько 12 годин часу. Наші туристи, особливо канадійці, були трохи розчаровані. Таких озер у Канаді можна дебудь знайти, казали вони.

На другий день, о п'ятій годині раненько, ми вже чекали у фое гостинниці на автобуси, що мали завезти нас на летовище, де нам мали

давати снідання. Після того советський літак мав відвезти нас до Києва. Ми снідали з великим поспіхом, бо літак вже ось-ось буде тут. Але даремний був наш поспіх. Ми чекали на подвір'ї двірця від 7 години рано майже до 12, а літака не було. З нами були й наші інтуристки Оля й Лариса. Я використала цю нагоду, щоб знову пригадати Ларисі про мої пляни відносно візити в інші міста України. Вона запевнила мене, що вона вже вислава телеграму в цій справі до Москви і має надію, що це вдастся. Але напевно будемо знати аж у Києві.

Ми розпитували Олю й Ларису — чи часто доводилося їм стрічати українських туристів. Вони відповідали, що дуже часто. Вони пізнавали українців ще здалека по їхній дуже голосній мові, по тім, що вони дуже хвалилися своїми дорібками в Америці, та ще й тим, що вони говорили якоюсь чудернацькою мовою. Показували їм (інтуристкам) знімки й казали, що це їхній „гавз”. Показували машину (авто) й казали, що це „кара”. Замість дітей, то казали що мають „чилдренята”... Отож українську мову обидві інтуристки добре розуміли, хоч у розмові її ніколи не вживали.

Нарешті, десь аж в обідню пору прилетів наш літак і ми в ньому скоро примістилися. Двері замкнули. Але з якоєві причини літак не рухався. Тут людей повно, вентиляції ніякої нема, і робиться щодалі то більш душно, а навіть страшно. Лікарі поглядають один на одного, мовляв: ще хвилину-две — люди почнуть мліти від браку кисня в повітрі. Нарешті чуємо — літака тягне кудись машина. Затуркотів мотор і вентилятори пішли в рух. Знов, майже без розгону, літак піднімався вгору з великою

силою і скорістю. Ми відітхнули й розпружили нерви.

Коло мене сів російський солдат. Я старалася нав'язати з ним розмову і ставила йому час від часу питання. Але він вдавав, що мене не розумів і не відповідав ані слова, хоч поводився дуже членно.

На інтеркомі говорила до нас „воздушна господиня”, але той інтерком не функціонував, і вона верещала на весь літак, а проте розуміти її ніхто не міг. Хтось із наших туристів возпростер мапу, щоби зорієнтуватися, де ми були й куди летіли. Але раптом з'явилася господиня й строго заборонила вживати мапу на аеропляні. Фотографічних апаратів тоже не вільно було в часі лету вживати, в іншому разі вони будуть сконфісковані.

Тому що їсти в літаку нам ніколи не давали, наші інтуристки зарядили телеграфічно, щоб нам приготовили обід на летовищі в Севастополі, де наш літак мав спинитися на пару годин. Після одногодинного лету ми висідали з літака і прямували до надзвичайно гарного двірця.

Севастополь — це ж українське місто на українській землі! Ступаю ногою на українську землю і вповні освідомлюю собі, що це щось, чого я прагнула ціле своє життя... Хотілося впасти на коліна і поцілувати її. Але окружена цілою юрбою туристів-чужинців, я не могла одверто цього робити, хоч душа моя була на колінах... Сонце вийшло зза хмар і освітило-озолотило широкий, рівний український степ.

— Бачиш, Павлю, — кажу я до сестри, стримуючи слізози, — ми тільки ступили на українську землю, — і сонечко вже нас приві-

тало. Ми йдемо швидкою ходою до двірця і райдемо, бо на будинках вже видніють українські написи, враз із російськими. Двірець — один з найкращих, що ми в ССР до цього часу бачили. Всередині теж гарно, просторо. Білі мармурові сходи піdnімаються до другого поверху, де будуть давати нам обід. Ми питаемо урядниць, чи ми справді вже на українській землі... — Да, — відповідають вони. — Це українська земля. — А ви говорите по-українськи? — питую. — Да, ми розмовляємо по-українськи! Ale дальше речения вже знов по-російськи. Мені впадає в око великий стіл з книжками. Бачу „Кобзаря” в гарній твердій оправі. Розкриваю... а це не український „Кобзар”, але російський. Питаю, чи мають його в українській мові. Ні, нема. — А які книжки маєте в українській мові? — питую. Урядниця показує мені скромненьку книжку під назвою: „Українські народні пісні”. Це все, та ще якісь брошурки про Леніна, на котрі я не хотіла дивитися. Все інше тільки в російській мові.

Це було мое перше розчарування на українській землі. Та я не дозволяла собі падати на дусі. Це ж тільки перше місто. Зрештою, на двірці летовища не можна надто багато сподіватися, потішою я сама себе. Ми йдемо до ресторану, де панує веселіший настрій. До столів доносять гарні українські молодиці. Подають нам закуску: ковбасу і чорний хліб, а опісля борщ. — То це дійсний український борщ? — питую по-українськи одної з молодиць, тільки на те, щоб побачити, яку реакцію викличуть мої слова. — Та, знаєте, такий, як в ресторанах варять, — каже вона весело, чистою українською мовою. I ці звичайні слова молодої укра-

їнки знову підбадьорують мене, наче б це вона висловила якусь небувалу мудрість. Це я вперше на Україні між рідними людьми!

Другим містом, де ми спинилися, була Одеса. Не було часу брати таксівки й оглядати місто. (Нам цього були б всеодно не дозволили, але ми того не знали). Ми бачили Одесу з літака, що летів дуже низько і повільно понад містом. Одеса виглядала прекрасно. Будинки наче з мармуру біліли на березі Чорного моря. (Але воно було не чорне, а синьо-зелене). Широкий рівний степ. Видно далеко, далеко. Сонце світить і золотить все. Ми купуємо морожене, і я знову оглядаю стіл з книжками. Але тут та сама історія. Були тільки дві книжки в українській мові: „Українські народні пісні” й пропаганда про Леніна.

Решту дороги наш літак летів дуже високо і трішки було щонебудь бачити. Коло мене сидів середнього віку чоловік. Виглядав на інтелігента, українця і читав уважно російський журнал. Я старалася нав'язати з ним розмову, але він мене не розумів — а може не хотів розуміти.

III.

Близько п'ятої години вечора наш літак почав спускатися вділ понад Києвом... Дивлюся крізь вікно на насуплене, застелене чорними хмарами небо; на широкі, рівні поля на долі; на величаве місто, вквітчане зеленню дерев; на золоті куполи на церквах, і очі мої приковуються до могутньої ріки, з низькими, зеленими берегами...

Пригадуються слова Шевченка::

„Ой Дніпре мій, Дніпре.
Широкий та дужий,
Багато ти. Батьку,
До моря носив
Козацької крові...”

І слізози тиснуться на очі, сама не знаю чому...

На двірці звичайна процедура: ми ідентифікуємо наш багаж і вміщуємося в автобусах, що вже на нас чекають. Возій в нашему автобусі це стрункий, вродливий мужчина — виглядає мені на українця, але я вже декілька разів помилилася і тому не знаю: чи вірити своєму передчуттю, чи ні. Возій розмовляє з місцевою інтуристкою, яка щойно вскочила до автобуса. Це маленька, не дуже молода вже жінка із заожуреним лицем і сумними очима. Вона прикладає до уст „лавд спікер” і береться вітати нас в імені Советського Союзу, але голос її розноситься вереском по всьому автобусі і розуміти її неможливо, хоч мова її англійська бездоганна. Деято з туристів радить ій як держати „спікера”, щоб не було вереску. Жінка бентежиться, але сумлінно говорить все те, що її навчиали, наче декламацію. Вона звуться Мая (родом білоруска), і буде нашою путівницею в Києві. Вона вітає нас в третьому найбільшому місті Советського Союзу, котре має зверх двох (?) мільйонів населення і т. д. і т. д. Але про те, чого я прагну почути цілюю душою, і хочу, щоб усі ці туристи почули — іменно, що ми на українській землі, що Україна це найбільша і найбагатша республіка Советського Союзу, що прайсторичне місто Київ це столиця України, — про це все вона не згадує. Вона вихвалює Со-

вєтський уряд, що відбудував і ще досі відбудовує Київ після того, як його німці, в часі другої світової війни, були 45-процентово знищили.

Ми ідемо широкою, модерною дорогою. Опісля переїжджаємо довгий міст на Дніпрі. Наші туристи встають і розглядаються з великим заінтересуванням, навіть захопленням. Ставлять Маї різні питання про Україну, про Дніпро, але вона на ці питання не відповідає. (Дуже можливо, що вона їх і не чула). Вона показує нам довгі ряди модерних камениць, подібних до тих, що ми бачили в Москві, і з гордістю „декламує”, що це нові помешкання (апартаменти) для киян. Каже, що совєтський уряд тепер поглиблює і розширює деякі частини Дніпра. Для чого він це робить, я вже не пригадую, бо тепер з моїм сумом мішається розчарування й обурення. Чому не дали вони нам українки-інтуристки тут, в українській столиці? Чому про Україну і словечком не згадується? Чому так тяжко мені на серці, наче б я наближалася до якоїсь трагічної реальності?

Дорога веде все вище і вище на пагорок, а на підгір'ї і на долині цвітуть розкішним білим цвітом вишні і каштани, а дедалі блимають золоті куполи церков. Раптом, несподівано мене огортає щось солодко-сумне і рідне, щось ностальгічне, давнє — наче б я зненацька повернулася до нашої старенької хатини в Саскачевані; наче б відкотилися роки, і я перенеслася в свої дитячі дні. Але ж це неможливе! Я тут ніколи не була... А про те хто знає, може й можливе. Нові психологічні і фізіологічні досліди доказують, що індивідуальність людей твориться на протязі сотки років, що в нашому тілі в наших так званих „хромозомах”

і в нашій психіці живуть прикмети наших предків... тож не дивно, що в душі щось стрепнулося, відізвалося.

— „...А оце куполи Св. Софії — добивається до мене голос інтуристки Маї. Вони були знищені в час війни з німцями, але совєтський уряд відновив їх так, як вони були в оригіналі. Було зужито цілих п'ять фунтів чистого золота, щоб усі ці бані позолотити.

— А чи відбувається богослуження в цій катедрі? — питав хтось із туристів.

— Ні, церква закрита — відповідає Мая, але будинок цей вживається як історично-архітектурний музей. А он там, бачите, це монастир Печерської Лаври, це тоже музей. Завтра повеземо Вас, щоб Ви могли бачити внутрішню красу цих церков.

Я дивлюся на прекрасні, високі вежі і темні вікна, і здалека ці церкви пригадують мені так звані „гантед гавзес”, це наче тіло без душі, що навіть після смерти з докором дивиться на наїзників...

Наша гостинниця називається „Москва”. Стоїть вона на пагорбку полудневої частини Хрестатика. Стоїть вона наче широкоплечий гігант і домінує над цею частиною Києва. Пішком до неї треба дряпатися вгору камінними, майже безконечними сходами, перериваними час від часу терасами, де є лавки для відпочинку між кущами і цвітами, котрі ще не цвітуть. Але наш автобус привозить нас аж під самі величезні, скляні двері гостинниці. Возій стає при дверях автобуса і чимно помагає туристам висіdatи. (Це був одинокий випадок, де нам доводилося стрічати таку ченість в УССР. Звичайно туристи висідали без помочі, а як хто впав,

або зашпортився, то це була його власна проблема).

— „Ви говорите по-українськи?” — питав я возія, щоб переконатися чи він українець, чи знову помилилася.

— „Ну, а чому ж би ні, — каже він і всміхається привітно. — Та ми ж на українській землі живемо, то чому ж би ми не вміли по українськи розмовляти. А як Вам подобається Київ? — питав.

— „Київ дуже гарний, але мені сумно”, звірюючись я йому.

— „А чому ж сумно? Може Ви перемучені з дороги... а може тому, що сонце не світить?

Та я не відповідаю на його питання. Коли він українець, то він знає чому мені сумно, або повинен би знати. Я дякую і стискаю йому руку. Мене підбадьорило те що він українець, що я не помилилася, і що в Києві, нарешті, хтось вимовив слова: „Ми на українській землі живемо...”

В середині гостинниці колosalне фое. В одному кінці дуже серйозні урядниці гостинниці. В другому продаються різні „сувенірз”, книжки тощо, а далі сходи застелені барвистим килимом, що ведуть до другого поверху, де видніє великий напис: „Ресторан”. Від скляних дверей віс зимний безнастаний протяг. Люди вештаються. Найбільше є молодих або середнього віку мужчин. Але є і жінки, дівчата з модерними зачісками, найлоновими панчохами і всіми косметичними прикрасами, — але чомусь бракує їм шиковності. Їхні суконки, хоч модерні, виглядають так, наче б вони домашньої, а не майстерної роботи.

Наші інтуристки Оля і Лариса, що приїхали з нами до Києва, приділюють нас до призначених нам кімнат. Мене пропонують примістити з одною єврейкою, хоч я заздалегідь була замовила „самітню” кімнату в протязі цілого туру і вже наперед за неї заплатила. Єврейка зі своєї сторони протестує голосно і вперто. Вона теж хоче „самітньої” кімнати і готова заплатити за це „екстра”. Я знову настоюю на тім, що мій агент в Америці дав мені посвідку, документ, що мені належить „самітня” кімната, і, якщо вони не мають такої в цій гостинниці, то нехай потрудяться і знайдуть мені таку десь в іншій гостинниці в Києві. Ця колотнеча була для мене, так би мовити, тим останнім стеблом, що ломить навіть верблюдovі хребет. Мене зlostила ця несправедливість. Зlostила ця гостинниця „Москва”. Чого вона тут стоїть над Хрещатиком? Хто її тут побудував?

І тут стала мені в пригоді наша інтуристка, Лариса (теж єврейка). Вона аргументувала з Олею і домагалася в імені справедливости „самітньої” кімнати для мене, за котру я вже наперед заплатила. Оля зlostилася, іскри скакали в її зелених очах, уста бліднули, але кінець-кінцем виграла таки Лариса. Мені приділили дуже простору, гарно умебльовану кімнату з двома ліжками (тут дуже вигідно можна було помістити четверо людей). Були великі модерні вікна продовж двох стін, з надзвичайно гарним видом великої частини Києва, головно церкви Св. Андрія, театру, музею й інших будинків.

На другому поверсі, в осібній, для нас туристів, їdalyni, подавали нам вечерю. До столів доносила 60-літня жінка. Вона хоч була

трохи товстенька, бігцем старалася всіх нас 44-ох доглянути, але не могла дати собі ради. Довелося довго чекати. Я використала цю нагоду, щоб подякувати Ларисі за її поміч відносно „самітньої” кімнати. (Інтуристки харчувалися разом з туристами в тій же їdalyni, але при осібному столі). При тім я питала Ларису, як стояла справа моєї подорожі до інших міст на Україні. Вона сказала, що до цього часу з Москви ще не було ніякої вістки. З її мови я відчуvala, що не треба покладати великої надії на цей дозвіл. І я сама, побувши в СССР декілька днів, зрозуміла, що це не Америка або Канада, де такі справи можна полагоджувати телефонічно в протязі кількох хвилин. Я змінила свою проосьбу і, замість візити до інших міст на Україні, просила дозволу побути в Києві до кінця тижня (це було в понеділок), а опісля прилучитися до нашої групи лікарів в Москві, куди вони мали від'їзджати після двох днів у Києві. Лариса запевнювала мене, що з цим не повинно бути ніяких комплікацій, і обіцяла мені в цім допомогти, але остаточний дозвіл можна було дістати тільки з Москви.

Того ж вечора я приготовила для посилки поштою дві останні трубки медицини для стареньких незнайомих десь на Україні. Заадресувавши пакунок, як слід, і наліпивши подостатком марок, я знову пішла шукати головної пошти. Її не було трудно знайти, бо будинок цей, кількаповерховий, був недалеко, на протилежному боці Хрещатика. Тайком, не розпитуючи нікого про процедуру висилання пакунків, я шукала поштової скриньки. Але тут було так, як і в Сочі. Всі скриньки були з маленькими отворами, тільки для листів. Та я цього споді-

валася і мій пакунок всунувся до листової скриньки.

Пізніше мені оповідала одна з туристок нашої групи (вона не знала про мої секретні висилки), що процедура висилання пакунків в Сполучених Штатах не легка, а дуже скомплікована. Ця туристка, разом з чоловіком лікарем, привезла декілька дрібних дарунків з Канади від людей, що мали родину або знайомих у Сполучених Штатах. Отож вона приготовила ці дарунки до висилки, заадресувала, але не знала, як їх оплачувати, та й послала чоловіка з ними на пошту, щоб там розпитав та якслід оплатив. Він прийшов на пошту, питав інформацій, але його з пакунками запровадили до третього поверху, і в присутності п'ятьох урядовців усі ці пакунки були розвинені. Його розпитували звідки він, чого він приїхав до Сполучених Штатів. Розпитували про адреси й різні інші інформації про тих людей, що передали йому дарунки і, в кінці, по двох-трьох годинах допитів, ці пакунки були перевинені, переадресовані й готові до висилки. Я слухала цього оповідання з великим заінтересуванням і тайком, без слів, дякувала Богу за його протекцію і надіжнення не питати в нікого інформацій. Але чи дійшли ці ліки до стареньких незнайомих — не знаю.*)

Тієї ночі я ніяк не могла заснути. Кидалася з одного боку на другий. Думки снувалися... думки переривані молитвою. Шукала в шуфлядах за Біблією, що звичайно можна знайти в гостинницях Америки, Канади й інших вільних держав, хоч розум диктував мені, що не знайде.

*) Пізніше, я довідалася з довірочних джерел, що ліки були доручені.
(Автор).

ду... Ану ж, як знайду... ? Але такого чуда не було. І я з гірким, цинічним гумором заставлялася над тим, чи молився хто коли в цій гостинниці, званій „Москва”...

Десь над ранком я мусіла була заснути, бо приснився мені дивний і дуже зворушилий сон.

Я стояла зі склененою головою перед високим, сивим церковним достойником, одягненим у дорогих, жемчугами вишиваних ризах, і покірно, але тривожно слухала його слів, котрі він голосно й авторитетно вимовляв. Ці слова зворушили мене до dna душі. Я знала, що при цій ситуації я повинна б не стояти, але впасті на коліна або ниць до землі. Але щось в його позі і виразі не дозволяло мені ворухнутися... Тут найважнішим було слухати його мови, запам'ятати кожне слово...

На тім я пробудилася, а слова його ще далі бриніли мені в ушах. Сонце тільки що піднімалося з-за обрію червоним огнем. У гостинниці „Москва” і в цілому Києві панувала мертвата піща — спокій. Але в душі в мене панував іншого роду спокій, радість, духове задоволення. Я знала без найменшого сумніву, що це не був звичайний сон... Це був „ дух моїх предків”, — що в якийсь незрозумілій мені способі — зробив контакт з моею, сумом прибитою, душою. Я знала що я тільки що одержала доручення виконати великий і святий обов’язок, і що мені не треба нічим тривожитися, бо мені у цьому будуть помагати інші.

IV.

Того ж вечора у гостинниці Москва стався був ще один інцидент, про котрий варто б згадати. Туристи лікарі виявили велике заінтерес

сування українською справою. Декілька з них знали українську історію точніше, ніж дехто з нас, українців. Інші старалися засягати в нас інформації при кожній нагоді. Але були й такі, що відносилися індеферентно, а два ворожо. Один з цих останніх (я назву його д-р Іллєч — це фіктивне ім'я, так як усі згадані імена, — фіктивні), котрий до цього часу стягав на себе нашу увагу тим, що носився з англійсько-російським словарем і пильно вивчав російську мову. Він нераз просив у нас вияснення з якимсь незрозумілим йому словом, але тепер на Україні, він вже читав російські газети без помочі від нас... Він був дуже жвавий, допитливий. Говорив скоро і різко, наче машиновий кріс, і домагався знати від кожного — хто він, звідки, чого він їхав до Советів і т. п. Отож він того першого вечора на Україні, після чарки поганенького, але дуже дорогого вина, заявив голосно і категорично, що українська мова — це тільки діялект російської... Д-р О., що все остерігав мене не входити в ніякі дискусії з тим „добродієм”, бо мовляв, „тут потрібно було слухати багато, а говорити мало”, — забув спересердя свою власну пораду і заявив, так само категорично, що напід, котрий числити поверх 45 мільйонів, котрий зберіг свою історію на протязі довгих століть, заслуговує собі на більшу пошану від д-ра Іллєча, і в імені цього народу д-р О. домагався перепрошення. Д-р І. згадав щось про українські погроми над жидами (він був єврей, роджений в Америці). Пішов аргумент за аргументом і здавалося — ось-ось прийде до кулаків. Туристи слухали — хто тривожно, а хто з гумором — готові йти в заклад, що д-р О. виграє, бо хоч

він не такий жвавий, як д-р І., то проте він був більш замаштістий... Та завдяки жіночій дипломатії сестри Павлі, до бійки не прийшло. Д-р І. сказав остаточно, що він „сопі” і в протязі дальшої подорожі до українських справ вже більше не втручався.

По сніданні наступного дня два автобуси везли нас на оглядини Софіївського Собору, а опісля до інших історичних місць в Києві. Тут опікується нами аж чотири інтуристки. Крім двох згаданих передше і місцевої Маї, була ще одна, що звалась Ала. Це висока блондинка, родом з Уралу. Вона вважає себе московкою. Поводиться з великою певністю і авторитетом. Мабуть, вона тут найстарша рангою, (крім тутешнього „чіфа”, котрого мені довелося стрічати особисто пізніше). Ала інтригує мене тим, що час від часу гомонить українські народні пісні своїм гарним сопрановим голосом:

„Ой казала мені мати та й наказувала,
Щоб я хлопців у садочок не принаджуvala”.

На площі Св. Софіїн ас розділюють на дві групи: одна група йде в супроводі Маї, а друга Алі. Я знаходжуся в групі Маї. Завважую, що вже від першого слова Мая говорить про Україну... ((Неважек вчораший аргумент відносно України й української мови до цього причинився?). Ми зупиняємося біля величавого пам'ятника, (славний скульпту Богдана Хмельницького на коні). Мая каже, що це був великий український вождь і дипломат. Це він підписав договір з російським царем Петром Великим, присягаючи підданство України Москві... ? Алеж це брехня! кажу я сестрі. Він не присягав підданства; він підписав союз з Москвою. Москва

України не завоювала! Це псує мені знову гумор, але мовчу, бо не хочу творити авантури. Нам потрібно приятелів, а авантурами ми приятелів ніколи не здобудемо. Мая інформує нас даліше, що в Советському Союзі є 15 республік. Три найголовніші — це Росія, Білорусь і Україна. Київ — це столиця України. Кожна республіка має свій власний уряд, свої власні школи й університети, хоч російська мова урядова і тому обов'язкова в кожній республіці. Наприклад, в Києві є 65% шкіл чисто українських, де кожний предмет викладається тільки по-українськи. „Дальше, каже Мая, що Україна найбагатша з усіх Советських республік, що її населення числилось 45 мільйонів і що вона була індустріально зовсім не розвинена, але тепер, завдяки советському урядові, вона так розвинулась, що вже продукує стільки різного товару, як всі інші республіки докупи. Хтось з туристів — не пригадую хто — питав Маю, чи є велика різниця між українською та російською мовою (мабуть, тож завдяки вчорашиому аргументові!). Мая каже, що це дві зовсім відмінні мови, що українська азбука більша від російської, що вимова інша і т. д.

Нарешті ми входимо до храму Св. Софії і тут душа моя прагне хвилинки спокою для медитації, тихої безслівної молитви. Але як це зробити? Бо тут, крім нас, є ще й інші групи туристів зі своїми інтуристками. На ділі — це не храм, але музей, повний гамору і метушні... Я спираюся рукою на один з маєстатичних мармурових стовпів і замикою на хвилину очі... Освідомлюю собі, що це я нарешті осягнула фізичну стичність з українською старовиною, з таємною для мене минувшиною... Опісля

дивлюся на множество ікон, (що їх мистці світу щойно тепер починають вповні оцінювати). Ікон розмальованих на стінах, на стелі, на стовпах. Дивлюся на мозаїчні взори на стародавній підлозі, на інтересну кольосальну архітектуру, і перший раз в житті починаю оцінювати духове багацтво наших предків. Переді мною відкривалася панорама не тільки великої творчості і краси, але мистецьке увічнювання духового розвою української душі. Рівночасно віяло на мене від усього цього неописаним сумом і трагедією. Ці ікони, що колись були прикрашені дорогоцінностями, тепер були ограблені, осиротілі і наче дивилися на цю юрбу цікавих туристів незрячими, докірливими очима... Тут, де колись панувала святочнатиша і спокій, тепер була метушня. Де колись лунали гармонійні аркорди хорового співу, тепер розносилися крикливи голоси інтуристок. Де колись було чути запах ладану і живих цвітів, тепер був стужливий воздух опущення і порожнечі...

Мая говорить безпереривно, та я гублюся час від часу в своїх власних думках і почуваннях. „Св. Софія”, долітають до мене слова Маї, „існує вже близько тисячі літ. Мабуть, ще з часу як Володимир Великий, тодішній російський князь, прийняв християнство і звелів охрестити своїх підданих у Дніпрі... Вона була багато разів зруйнована, але кожний раз її відбудовували так, як вона була в оригіналі. А саме місто на багато старше. Після найновіших археологічних розкопів, Київ існував вже більш п'ять тисяч літ...”

В одній з келій Мая показує нам чорну, залязну трумну і каже, що в ній спочивають тлінні останки славного російського князя, Яросла-

ва Мудрого. „Вчені дослідили недавно, що це насправді його тлінні останки, бо Ярослав Мудрий мав одну ногу коротшу від другої (про це згадують тодішні літописці), а цей кістяк тоже має одну ногу коротшу...” Мені робиться тяжко і гірко на душі. Виходить, що все було російське, починаючи від Володимира Великого — тільки гетьман Хмельницький був українцем... Звідки ж взялася українська держава, котрої підданство він присягнув Петрові Великому?

Пізніше повезли нас автобусом до старинних Золотих Воріт Києва, що їх татари зруйнували. Показували нам чорний мармуровий пам'ятник тристаліття українського підданства Москві... Показували пам'ятник героїв останньої війни з полумям „вічного вогню”. Я бачила там багато українських імен. Мені пригадалася слова пісні:

„Спіть, хлопці, спіть!
Про волю-долю тихо сніть.
Про волю-долю Вітчини —
Чи ж можуть бути кращі сни!”

Показували нам прекрасний будинок українського парляменту, а побіч нього багато вищий і більш домінуючий будинок „Абсолютного Совету”, Центрального Комітету КПУ.

Київ — це надзвичайно гарне місто. „Найкраще з усіх, що ми досі бачили”, годяться одноголосно всі туристи. Тут багато дерев, багато зелені всюди. Вулиці широкі, будинки прекрасні. Люди гарно, модерно вбрані, так як будьде в європейському місті. На вулицях багато прохожих. Мабуть киянє надзвичайно люблять квіти, бо тут дуже часто можна бачити, так жінок як і мужчин з великими китицями тульпанів,

бозу й інших квітів, що вони несуть комусь в дарунок... Діточа організація „Піоніри” має сьогодні якесь свято і майже кожна вулиця за-sipана дітьми в одностроях. Вони поводяться чимно, дисципліновано. Часами співають — по російськи... Української мови ані пісні не чути. Тільки наша інтуристка Ала, час від часу гомонить добре відомі українські пісні. Чому вона це робить? Чи тому щоб висловити свою симпатію до українців, чи може тому, щоб їх обезбройти духово?

Так, — Київ — це прекрасне місто, але поза поверховою його красою я відчуваю ще щось, що промовляє безпосередньо до моєї душі. Це „щось” говорить мені, що тут кожний ступінь землі пересяклій переживаннями довгих віків: терпінням, кровю, слозами і, хочеться вірити, бессмертною любов’ю. Я відчуваю це і здається мені, що я чую постійний протест, наче стогін, навіть із самої землі і каміння...

Того вечора було офіційльне прийняття нашої групи лікарів у Києві. Ми приготовлялися до цього прийняття з великим захопленням і надією, що будемо мати нагоду познайомитися особисто з киянами. Американські й канадійські лікарі спеціалісти сподівалися познайомитися близче з своїми колегами по професії, а я сподівалася стрінути когось з українських поетів і письменників.

Це прийняття було улаштоване в просторій залі, поздовж котрої стояв довгий, святочно на-критий стіл з пляшками різних напитків і чарками. Навколо залі стояли жінки і мужчини різного віку. Господина — чорнява невеличка жінка, котрої фізіономія не зраджувала ні її думок, ні почувань — представляла нам прияв-

них по імені, і вони по чегзі подавали нам руку, без усмішки і без слова, з серйозним виразом на лиці, наче б вони виконували не то нудний, не то болючий обов'язок. Оскільки пригадую, це були люди, котрі репрезентували політичне, професіональне й культурне життя в Києві. Зокрема пригадую молоду, вродливу композиторку й оперову співачку. Поети й письменники не були зарепрезентовані. Нас, гостей, запросили сідати навколо застеленого стола, але ніхто з киян до стола не наближувався. Вони далі стояли або сиділи навколо залі. Господиня зложила нам привіт в імені (здається, українського уряду) по російськи. Змісту цього привіту я не пригадую, бо саме в той час до залі ввійшов гурток дівчат в пionерських одностроях, у віці між дев'ять і одинадцять. Кожна з дівчат тримала в руках три-чотири живих квітки тульпанів, бузку, конвалій й інших квіток і віддеклямувавши гуртом напам'ять вивчений привіт, збентежено вручили ці квіти жінкам при столі і відійшли. Господиня — на ділі предсідниця — інформувала нас, що тепер можемо ставити питання — кому хочемо з присутніх, а вони будуть на ці питання відповідати. По короткій мовчанці, хтось з лікарів поставив питання по англійськи. Інтуристка переложила його на російську мову. Відповідь була по російськи. Інтуристка переклала її на англійську мову і мучилася, бо трудно було їй знайти відповідну технічну термінологію. Мучилася не тільки вона. Ця процедура була така скомплікована й нудна, що нім дійшло до кінця, ми забували про що було питання. Було ясно, що ціла ситуація тут була штучна... Нормальні люди так не поводилися. Коли це були укра-

їнці, то я певна, що вони терпіли від цього не менше від нас. Вони були примушенні поводитися наче автомати, без ніяких почувань і теплоти. Отже по двох-трьох питаннях вже ніхто нічого не питав. Напитки стояли на столі, але ніхто нічого не пив. Перекуски не було ніякої. В тім інтуристка Оля пригадала нам, що балет, котрий ми мали бачити того вечора, вже почався, і що автобуси вже чекають, щоб завести нас до театру. Ми поспішно розпрощалися. При відході, один із київських визначних людей стиснув широ Др-ви О. руку і сказав по українськи: „Поздоровіть там наших земляків!” Це були одинокі теплі слова, що нам довелося почути на цьому офіціяльному прийняттю.

Балет „Лебедине озеро” бу надзвичайно артистично виконаний. Театр був заповнений вщерть людьми різного віку, хоч, здається, молоді було найбільше. Зачаровані мелодією музики, красою танку і сценарії, ми на годину-дві забули, що ми на Україні, бо цей мистецький твір заманив нас до чарівного, вимріяного світу. В часі короткої перерви я, вернувшись назад до реального світу, завважила групу муринів студентів, що також насолоджувалася балетом.

По дорозі до гостинниці (ми йшли пішки), де чекала на нас пізня вечера, провідник нашої групи просив двох муринських студентів пройтися з нами і нав’язав з ними розмову. Не пригадую, з котрої частини Африки вони приїхали, але розмовляли по англійськи без труднощів. Вони студіювали в київському університеті на запрошення советського уряду, котрий оплачував їхні студії і давав стипендію вдвое більшу,

ніж домашнім студентам. — Чому ж аж вдвое? — питав їх наш провідник.

— Бо ми далеко від дому, від родини — була відповідь.

Мені пригадалися жінки з вініками домашньої роботи, що раннім ранком замітали вулиці у советських містах... Старушки, що просили милостині, що шукали за поживою на смітниках... А проте, ці молоді африканські студенти брали подвійну стипендію, вчилися в київському університеті і насолоджувалися балетом „Лебедине озеро”!

Програма для кожного дня тут, у Києві, так детально уплянована, що ніколи навіть вийти на прохід, хоч нас запевняють, що ми можемо йти куди хочемо. Ранками, коли лікарі йшли до советських шпиталів, інтуристки везли жінок автобусами до дитячих садків, школ, піонірських палаців і т. п. Я будь-що-будь хотіла розглянутися по Києві. Отож одного ранку, відірвавши від групи жінок, я чекала в своїй кімнаті аж доки автобус не відійде. У гостинниці „Москва” як і в кожній гостинниці в ССР, перед сходами на кожному поверсі сидить день і ніч так звана „діжурна” і наглядає над усім, що діється на тому поверсі. Їй треба віддавати ключ перед виходом з гостинниці, а по повороті знов його в неї просити. Якщо в кімнаті щонебудь не гаразд, або чогось бракує, то можна перед нею зложити скаргу, хоч це не завжди помогає. (Пригадую, одної ночі трубопровід до моєї приватної „тоалети” робив стільки гуркоту, що я не могла спати. Здавалося, ось-ось буде експлозія і гостинниця „Москва” завалиться. Я одягнулася і побігла скаржитися „діжурній”. Вона служала симпатично голо-

вою і сказала нарешті, що вона не може тому нічого зарадити).

Ото ж я чекала в своїй кімнаті, але тут раптом з'явилася покойка і почала прибирати кімнату. Це маленька, кругла, червонолиця жінка середнього віку. Я говорю до неї по-українськи. Вона, як звичайно, відповідає по-російськи. Вона заробляє сорок рублів на місяць. Вбрана бідненько, носить грубі панчохи. Питаю її якої вона національності. „Українка”, каже вона.

— „Чому ж ти говориш до мене по-російськи?”

— питаю. — Бо тут тепер ніхто по-українськи не говорить.

Я дарую їй пару найлонових панчіх. Вона ще більше червоніє від втіхи і при кожній стрічі після того вже говорить до мене по-українськи.

Виходжу з гостинниці і йду Хрестатиком на захід, бо там десь, (так мене інформували) — має бути крамниця українського мистецтва. По обидвох боках Хрестатика є багато кіосків, де продаються різноманітні речі: книжки, газети (російські), цигаретки, мужеські і жіночі вишивані сорочки, напитки, морожене — словом, все на світі. Коло кожного можна пристанути і заінтересовано оглядати товар, а при тім слухати розмови прохожих. При нагоді можна старатися нав'язати розмову, хоч це не легко. Де-хто каже, що мене не розуміє, дехто зневажає відповідає слово-две і спішить далі. Я йду так може пів американської милі і бачу великий напис по-українськи: „Українське Мистецтво”. Бачу крізь відкриті двері вродливу брунетку, в буковинському народному строї. Заходжу до середини і бачу, що тут дівчата службовки і продавчині — всі вбрані в народніх строях з різних областей України. Приступаю до одної

з них і питаю про ціну вишиваної блюзки. Дівчина відповідає по-російськи і я її зовсім не розумію, але її нахмурений вигляд і тон її голосу означає тільки одно: „Дай мені спокій і не мороч мені голови”. — Ви говорите по українськи? — питаю. Вона знов бурмотить щось по-російськи, без усмішки, без прихильного слова. Я йду до другої, третьої — і всюди та сама історія.

— Що це таке? — питаю я спересердя. Я приїхала з такого далекого світу до столиці української республіки, заходжу до крамниці українського мистецтва і не можу допроситися, щоб хтось до мене по-українськи заговорив!

Дівчина червоніс, спускає вділ очі і каже півголосом по-українськи: „То війна все те наробыла”.

— Не так війна, як революція! — додає мужеський голос мені за плечима. Оглядаюся і бачу молодого мужчину в темносинім одинострою, що прислухувався до нашої розмови. Він старається пояснити мені, що тут вислів патріотичних почувань заборонений. Я не знаю, як я маю це розуміти. Звертаюся знову до дівчини клеркіні — „Я маю подругу в Канаді, що інтересується українськими вишивками”, кажу я. Будьте ласкаві, дайте мені адресу вашої крамниці, а вона напишіть до вас за взорами”.

— Ми зі своєї Отчизни нічого не висилаємо — відповідає дівчина.

В тім касієрка, що сиділа при касі по середині крамниці і над всім наглядала, а може й слухала, кличе дівчину кудись в закамарок за полотняною заслоною. Хвилину пізніше дівчина виходить, бере маленький папірець, уважно пише адресу крамниці і подає мені. Я дякую

її і йду оглядати мужеські сорочки. Питаю щось вродливої нахмуреної клеркині. Вона так, як і інші, бурмотить щось по-російськи. — Якже Вам не соромно — кажу я, продавати українські вишивки і говорити чужою мовою, котрої я не розумію! — кажу я крізь слези.

— То правда — чую знов мужеський голос старшого вже мужчини, що по батьківськи сварить дівчину. — Ви повинні вивчити мову, коли ви працюєте при українському мистецтві.

— Та я тільки що сюди приїхала три місяці тому, — оправдується дівчина.

— За три місяці можна мову вивчити! — каже цей незнайомий і тоже оглядає мужеські сорочки. Опісля мені каже обережно півголосом: — Може пройдемося Хрещатиком, якщо Вам цікаво поговорити. Я киваю головою...

Пізніше ми стрічаємся на вулиці і йдемо Хрещатиком назад до гостинниці. По дорозі говоримо. Я ставлю йому різні питання. Він відповідає щиро, одверто. Я не маю найменшого сумніву, що це людина шляхотна, висококультурна і віддана українській справі. Він каже мені, що населення в Києві складається так: на першому місці стоять жиди, на другому москалі, на третьому українці.

Що до шкіл, то українських шкіл є в Києві 10—15%, але вони переважно в тих районах, де нема українських дітей, і під тим претекстом навіть і ті школи замикають. Української історії не вчать ніде — ні в середніх школах, ні в університетах. З одним або двома малими виїмками, виклади в університетах тільки в російській мові. Пам'ятники будуються на Україні тільки російським поетам, письменникам і т. д. Виняток становить лише Т. Шевченко. Україн-

ським — обіцяють збудувати, але відкладають з року на рік. Українських книжок друкується дуже мало — тільки про людське око, що вони є, але в менших містах, по селах — українських книжок не можна за ніяку ціну дістати. По менших містах у музеях українське мистецтво помішане з російським — мабуть пляново. Ми пристаємо перед оперовим театром імені Петра Чайківського і цей незнайомий питає з іронією — чим причинився до української музики Чайковський... Каже мені цей незнайомий, що нагінка на українців тепер гірша, ніж була за царських часів, бо теперішній уряд хитріший, підступніший, більш лукавий. „Вони перед світом говорять одне, а вдома роблять інше. Продавдяте ту саму пекольну роботу, що й за Сталінових часів. Правда, людей тепер не розстрілюють так часто, як колись. Проте, коли хтось відважиться запротестувати проти несправедливості, то раптом тратить посаду, його переносять кудись у безвісті і слід по ньому гине. Це сталося з нашими найкращими поетами, письменниками”. Ми заходимо до книгарні і він хоче купити для мене деякі книжки цих авторів, але крім одної-двох, їх вже нема.

Ми наближаємося до гостинниці і я дякую йому за все від широго серця. Питаю — хто він, але він не відважується давати мені свого імені й адреси. Ми умовляємося стрінутися знову в парку біля гостинниці раненько о восьмій годині наступного дня.

V.

По обіді повезли нас до Музею Українського Мистецтва, ім. Тараса Шевченка. Це дуже гарний, імпозантний будинок, що містить в собі

велику колекцію мистецьких творів, починаючи від старинних часів аж до теперішньої доби. Я усвідомлювала собі, що тут була зосереджена і збережена різноманітна, багата творчість моого народу. Старалася концентрувати думку й увагу, щоб запам'ятати все. Але не щастило мені. Мої думки, наче птахи, зривалися й відлітали то в одну то в другу сторону. Причинився до цього той факт, що тут — в кожній кімнаті впадає в очі не Шевченко, а Ленін. Його бюст або портрет глядить на нас, куди б ми лише не подивилися. І ми його — як Фавст Мефістофеля — не можемо ніяк позбутися.

Другою причиною було те, що виклад про цей збір творів виконувала енергійна, молода бльондинка по-московськи. Мая, наша інтуристка перекладала це на англійську мову дуже сумлінно, але це була довга, нудна процедура. Втомлені туристи тайком бажали, щоб усе це якнайшвидше скінчилося. А я в думці знову верталася до вранішньої стрічі з незнайомим киянином у крамниці українського мистецтва. Я ще й досі чулася так наче б я зненацька діткнулася живого електричного струму й відчула легке, але стимулююче пораження. Хто був той чоловік? Вірний син свого народу, що побачивши мое розчарування, мої стримувані слізози, старався розважити, як тільки міг, а при тім подати деякі потрібні інформації? Чи був він одним з тих, що мали помагати мені у виконанні того завдання, доручення від духовного достойника, що я бачила в сні тієї першої незабутньої ночі в Києві? Чи може — не дай Господи! — був він заряддям у руках чужого авторитету, зобовязаним наглядати над легковірними, сантиментальними туристами і, під по-

кришкою патріотизму, використовував їхнє до-вір'я, щоб потім рапортувати все своєму політичному босові?... Інтуїція говорила мені, що це не ренегат, а людина шляхотна, щира. Його сумлінність і духове терпіння були зарисовані на його обличчі. Зрештою, він ніяких інформацій в мене не жадав. На мої питання відповідав без вагань і застережень. Тільки імени свого не виявив, але це ж зрозуміла реч. Помимо того, розум диктував бути обережною, бо це ж інший незнаний мені світ, незнана психіка людей — а серце знову настоювало на тім, що той, хто нічого не ризикує, той нічого не користає і нічого не навчиться...

Після відвідин Музею Мистецтва ми поїхали автобусами до пристані над Дніпром, і вмістившись в теплоході (малий моторовий корабель) „Ракета”, поплили Дніпром на прогульку.

Я нераз у своїх мріях уявляла собі подібну прогулку. І тоді, на саму думку про таку можливість, небувала втіха, одушевлення огортали мене, наче обійми улюбленої особи. То була б злука минувшини з теперішністю! Любові і туги... То була б запорука для кращого майбутнього! І ось тепер, в цій хвилині, мрії ті стали реальністю: я дивлюся на зелені, прозорі хвилі з білими гребінцями, що катяться нам назустріч, дивлюся на низькі, мальовничі береги Дніпра; на лодки і човни, що гойдаються ритмічно на плесі води, на гуртки немолодих вже жінок і мужчин, одягнених лише в купальніх костюмах, що тут то там на березі енергійно виконують фізичні вправи, помимо того що день дуже холодний (температура не вище 50 градусів Фаренгайта)... Дивлюся на все це і

втіхи-одушевлення не відчуваю ніякого. Біля мене сидить інтуристка Ала і пояснює мені, що руханка на свіжому воздухі, без різниці пори року в Советах дуже популярна, бо після найновіших лікарських досліджень, це дуже корисне для здоров'я і збереження молодості. Я слухаю її і мене огортає дивний неспокій і сум... Наче б я приїхала з далеких сторін в гості, але замість веселих, радих господарів я знайшла тільки ограблену хатину, в котрій тепер сидять чужі незнані мені люди. В тім думки мої перериває гарний сопрановий спів Алі:

„Реве та стогне Дніпр широкий,
Сердитий вітер завива...”

А з другої частини теплоходу прилучуються до її співу голоси українських туристів:

„Лодолу верби гне високі,
Горами хвилю підніма...”

розлягаються на теплоході і по Дніпрі слова улюбленої пісні.

І раптом, без ніякої причини, слізози, що стояли в горлі і тиснулися на очі ще від першої хвилини в Києві, тепер покотилися ясно з очей. Я вже їх не стримувала, а плакала, як дитина. На перший погляд тут не було чого плакати: нас приймають прихильно, всюди возять, усе показують. Московка інтуристка прекрасно українські народні пісні співає... Але голосу серця не можна обдурити. Воно знало, що це тільки фасада. Пісня промовила до серця і замість ховати, виявляла фальшиву ситуацію.

Мені пригадався інцидент з давніх часів. П'ятнадцять літню дівчину-дитину силують виходити заміж за нелюбого, але багатого жени-

ха. Дівчина відмовляється, плаче, але остаточно під напором матірного авторитету кориться і каже, що вже „віддається”. В тім сваха співає тріумфально підморгуючи очима:

„В гаю зеленім враз зі мнов
Ягідки він збирав.
Святу мені відкрив любов,
Мене ягідков ззвав...”

Але спів той не мав бажаного ефекту.

Пісня виявляла, що це пародія дійсної любові, глум з почувань дівчини, — і вона, на диво всіх присутніх, заявила категорично, що за цього жениха вона за ніщо в світі не піде...

Спів Алі на Дніпрі пригадав мені той інцидент мабуть тому, що це була свого роду паралеля: це був глум над нашими народніми почуваннями... Я дивилася крізь вікно на зелений, чарівний виднокруг і питала себе гірко:

Чий тепер Київ? Чий Дніпро? Чий Шевченко? Як сміють вони собі навіть його присвоювати?

Адже Шевченко писав:

„Кохайтесь, чорнобриві,
Та не з москалями,
Бо москалі — чужі люди,
Роблять лихо з вами...”

Сумна, сумна, була моя перша прогулка на Дніпрі.

Увечорі я знову питала Ларису, чи була вістка з Москви відносно моого дальншого побуту в Києві. Вістки не було. Однаке Лариса радила не тратити надії. Дозвіл остатися тут міг прийти колинебудь аж до останньої хвилини перед від'їздом на летовище. На всякий випадок

мені треба було готуватися до від'їзду враз з іншими туристами.

Отож наступного дня раненько, спакувавши свої валізки, я вийшла з гостиниці „Москва” і проходжала на одній з терас перед цим гігантним будинком. Тут по обох боках довжелезніх сходів був наче парк: росли кущі квіти і трава, котру хтось недавно скосив. Де-не-де стояли лавки для відпочинку прохожих. Здавалося, мені доведеться прощатися з Києвом, з Хрецьчиком — а мені так хотілося ще хоч трошки тут побути. Моя коротка візита кінчалася на сумній ноті. Бо що ж осягнула я до цього часу? З українськими письменниками я не стрінулося. Взорів для вишивок не могла дістати. Співу соловейка, котрого я ніколи не чула і бажала почути цілою душою — не було чути ніде. І хоч я згадувала про це інтуристкам, то вони були зайняті групами туристів і не мали ніякого заінтересування. Наче дивно було їм, що я такими дрібницями інтересуюся. Навіть ота чарівна весна на Україні — про котру я читала не лише в українській, але й чужих мовах — не виявляла чомусь свого чару. Від початку нашого приїзду до Києва — дні були холодні, похмури. І навіть в тій хвилині віяв зимний вітер з-над Дніпра. А сонце то виходило, то знов ховалося за хмарами. Мені осталася тільки одна молесенька надія ще чогось довідатися, щось осягнути в розмові з моїм новознаймим, але безіменним киянином, що мав мене тут стрінути. В торбині я мала декілька дрібних даунків... але це були жіночі речі, бо для мужчин я не привезла нічого, крім декількох „бал пойнт” пер. Але ті вже давно були роздані підприємчивим школярам, що дуже чемно, але

вперто перегороджували дорогу стрічному туристові і пришипливши йому якусь советську шпильку просили (доволі доброю англійською мовою) „чювінг ґам”, або „бал пойнт пен”. Я хотіла оставити щось на пам'ятку моєму новознайомому, але що? хіба може одну з моїх книжок, а жіночі речі може придадутися комусь з його родини або друзів...

Точно в означений час мій новознайомий з'явився на Хрещатику і вільним, неспішним ходом почав наблизатися до лавки, де я на нього чекала. Ми поздоровилися. Він сівши оддалік на тій самій лавці, радив мені поводитися так, наче б це була випадкова стріча. Радив не виявляти ніякого ентузіазму ні зворушення в розмові.

— Я не маю багато часу, — кажу і всуваю йому принесені дарунки. — Я роблю старання остатися довше в Києві, але дозволу ще нема і, як не буде, то я від'їду до Москви скоро по сніданню. Скажіть мені, що я маю передказати нашим землякам в Канаді й Америці від вас на Україні?

— Скажіть їм, — каже мій новознайомий і розглядається обережно, — що ми покладаємо на них велику надію... Що коли б не вони то нас би тут вже не було.

— Як же так?

— Нагінка на українців тепер страшна... гірше ніж було за царя. Українці на еміграції стають в нашій обороні, домагаються справедливості, — а це нам дуже помогає, бо теперешній уряд, хоч-не-хоч мусить зі світовою опінією числитися. Советському урядові йдеться про те, щоб світ про них добре думав, і кожне слово про правдиву ситуацію тут на Україні —

особливо в чужомовній пресі — робить їм прикість, і вони примушені давати нам полегшу. Тож скажіть їм, землякам, щоб вони домагалися рівних прав для нас і для поневолених інших народів Советського Союзу. Освідомлюйте світ про дійсну ситуацію, яка тут існує щодо шкіл: українською мовою нічого ніде не викладається, крім може, 10—15% народніх шкіл; української історії не навчають ніде; урядова преса, всякі урядові повідомлення, кіно-театр, радіо — все це тільки по-російськи. Хоча написи на будинках є ще українські, то всередині всюди панує російська мова. Або візьмімо український парламент: у ньому нічого не вирішують, він тільки на те, щоб виконувати накази з Москви. Пишіть про це в чужомовній пресі, але не з огірченням, не лайкою, але спокійно-дипломатично, бо в той спосіб ви будете витворювати прихильність до нас серед інших народів світу. Нам цього тепер дуже потрібно. Наш одинокий зв'язок з рештою світу — то радіопередачі, котрі час від часу до нас доходять. Люди слухають з великом захопленням — щоби воно не було: промови, концерти, чи богослуження тощо. Ці радіопередачі підбадьорують, підтримують нас на дусі.

— А листів тут не дістаєте від нас? — пишаю. — Листи до нас доходять, але можуть бути цензоровані. Можуть спричинити підозріння-переслідування. Краще слати листівки, бо хоч словами не можна в них багато сказати, зате вони можуть робити дуже корисну роботу. Особливо фотознімки різних культурних здобутків українських на еміграції. Наприклад, різні пам'ятники, музеї, школи тощо. Це також робить прикість Москві. Це примушує її роби-

ти щось в тім напрямі і тут. Перекажіть їм — продовжує мій новознайомий, — що помимо всього — культурна робота тут іде вперед.

— А політична? — питаю.

Він вдає, що не чув мене і повторяє: — Помимо всього, культурна праця тут іде вперед.

Тепер скажіть мені: Що там нового в Канаді. Як там живеться нашим землякам? — (Він не знав, чи я з Канади чи США).

— Матеріально живеться дуже добре, — кажу я. — Культурно також ми йдемо вперед. В Канаді вже тепер навчають української мови в середніх школах і навіть університетах. Будуємо пам'ятники. Наприклад, пам'ятник Тарасові Шевченкові в Вінніпегу. Невдовзі буде він і в Вашингтоні. Але на політичному й релігійному полі нема у нас згоди. Ми розділені, розварені. Не можемо погодитися — якою саме має бути Україна... — звіряюсь я йому сумово.

— Ой то шкода, шкода! — каже він. — Це ні вам, ні нам непотрібне. Справа, якою має бути Україна, вирішить життя наше тут, а не на еміграції. Перекажіть їм, щоб вони розвивали себе якомога в кожній галузі культурного життя... Виробляйте, творіть добру опінію світу про Україну й українців. Робіть це гуртом і кожний зосібна при кожній нагоді, на кожному кроці. Це для вас буде велика заслуга, а для нас — поміч і полегша.

Мені вже пора відходити. Я встаю і сердечно стискаю йому руку. Дякую йому від широго серця за все. Даю йому свою адресу і прошу, щоб написав колись до нас. Він каже, що може напише, але не під своїм правдивим ім'ям, але ім'ям одного старенького чоловіка, котрому пе-

реслідування вже не страшні. Я прошу його по-телефонувати до моєї кімнати в гостинниці десь так близько другої години по обіді. Як не буде відповіді, то це буде означати, що дозволу з Москви не було і що я мусіла виїхати з Києва. В іншому разі ми ще зустрінемося.

Вернувшись до гостинниці, я бачила, що мої валізки вже були внизу разом з іншими. Але це не пригноблювало мене. Я знов почувалася так, наче б я діткнулася живого електричного струму... Коректа, живого струму українського народнього життя. Це підбадьорувало, стимулювало мене. Не було найменшого сумніву, що цей киянин це перше кільце в тому ланцюгові, що (так, як обіцяв мені таємний духовний достойник) буде допомагати мені у виконанні моого припоручення. В душі панував тихий, але творчий спокій; без уваги на те, чи прийде дозвіл для мене остатися ще кілька днів у Києві, чи не прийде.

Заходжу до їdalyni i сідаю при столі. В ССР не можна ніде купити навіть горнятка кави перед 8:30 рано, бо всі кіоски, ресторани, кав'ярні ще закриті. Сидячи на холоді, я не тільки змерзла, але й зголодніла.

До мене підходить Лариса — я бачу по виразі її лица, що вона має добру вістку для мене. Так воно і є. З Москви прийшов нарешті дозвіл побути до кінця тижня в Києві. Вона радить відіслати свої валізки до кімнати, щоб їх через помилку не повезли до летовища.

Я замикаю на мить очі і дякую Всешиньому за Його поміч. Я певна, що Його воля твориться і тут, у Советах, хоч Його існування соєтська влада заперечує. Опісля оголошую цю радісну вістку (що прийшов дозвіл з Москви)

іншим туристам. Та вони не тільки не тішаться, навпаки — тривожаться: — Чи маю я кого в Києві? — питаютъ.

— Ні, не маю — кажу я.

— І не страшно вам тут самій оставатися?...

Вони пригадують мені різні випадки в СССР, коли людей арештували й ув'язнювали без ніякої дійсної причини, тільки під претекстом шпигунства тощо.

— Сподівайтесь мене в Москві в суботу! — кажу я. — Як не буде мене там, то вдайтесь негайно до американського консуля в Москві. Це зробить, у всякому разі, наш провідник лікар, але не зашкодить ще й іншим внести скаргу, коли б так, не дай Господи, я десь пропала.

Туристи обіцяють зробити все можливе. Вони гуртом підуть до американського консуля, — кажуть вони напів жартом, напів серйозно. Сестра обіцяє зателефонувати моєму чоловікові в Америці.

Лариса слухає, підсміхається і каже: — Не тривожтеся. Тутешні інтуристки вами дуже добре заопікуються.

VI.

Наші туристи ще досі не мали нагоди відвідати Києво-Печерської Лаври, хоч це було на нашій програмі. Отож інтуристки повідомили нас що автобуси по дорозі до летовища пристануть при Печерській Лаврі на годину або більше, щоб поповнити цю нескінчену програму. Я конечно хотіла побачити цей старинний монастир (тепер тільки музей), завдяки одному інцидентові, що стався був пару років тому. Одна американка їхала в Україну, і я просила її,

якщо можливо, привезти мені дрібку землі з-під Печерської Лаври, що вона й зробила. Цю землю я розсіяла по городі в Спокені, споріднюючи його в той спосіб з рідною землею... І ось сьогодні я мала нагоду ступати своїми ногами по цій землі, бачити Печерську Лавру на власні очі... Здавалося, наче б та дрібка землі притягнула мене сюди магічною силою. Отож відіславши свої валізки назад до кімнати, я прилучилася до від'їжджаючої групи туристів, з умовою, що після візити я візьму інший автобус назад до гостинниці. На душі в мене було весело і радісно. День був теплий. Сонце, перший раз в часі нашого побуту в Києві, гаряче цілувало нас.

Сама вежа церкви зробила на мене незабутнє враження. Вона — наче на крилах — піднімала дух д'горі, понад буденні матеріальні справи. Старинна, вибаглива архітектура, дуже багато ікон, реліквій і т. п. робили на мене сумне враження, подібне до того, що я відчувала в катедрі Св. Софії, пригадуючи життя і велику творчість тодішніх киян. Тут крім церкви є велике число менших будинків. Всюди, куди тільки глянеш, вештаються інші групи туристів зі своїми інтуристками. Головною і найбільш рекламиованою точкою — це печери, тобто цвинтар, де спочивають тлінні останки колишніх монахів. Інтуристки, одержавши спеціальний дозвіл від куратора музею, проводжали нас з одної долини до другої, все нижче й нижче, по грудковатій камянистій землі, де не було навіть стежки, не то сходів. Врешті ми прийшли до старинного низького будинку. В одному кінці були невеличкі двері, а за дверима стрімкі, вузенькі сходи, що вели ще глибше вділ, до ста-

ПЕЧЕРСЬКА ЛАВРА

ринних печер, де ми мали бачити на власні очі 18 кістяків. Кістяки ці, не тлінні останки звичайних монахів, що вмерли натурально — а люді, що були замуровані живцем в малесеньких келіях. Одинокий отвір до тих келій — це малесенське віконце, крізь котре їм хтось подавав поживу, а може тільки воду, аж доки смерть не визволила їх від довгого і нелюдського терпіння. Інтуристки оповідали нам, що згідно з авторитетними церковними переказами, це були люди, які добровільно жертвували своїм життям, щоб таким чином приподобатися Богові, але археологічні відомості, після розкопу цих печер, виявили, що ці кістки були заковані в кайданах. Отже, висновок можна робити зовсім логічно, що це були не монахи, але політичні в'язні, ко-

тих тодішні володарі позбавляли не лише волі, але й життя...

Атмосфера неймовірного терпіння і страждання — будь воно добровільне, щоб приподобатися Богові (я не вірю, що Бог таких жертв бажає!), чи спричинене звірством тодішніх володарів — розбурхали мою уяву і розладнали нерви... Я відмовилася ще й очима не все це дивитися, але на запити, чому я не йду далі, я відповідала, що я боюся, щоб не розбити своїх окулярів на вузьких, неосвітлених сходах.

Опісля ми знов виходимо на ясне, теплое сонце і вміщуємося в автобусах.

Інтуристка Ала обіцяла, що вона скаже мені — коли саме я маю пересісти з цього автобуса до другого, але ні її, ні Маї тут не було, і я почала непокоїтися, де я маю висісти. Я рішила просити возія, щоб поміг мені зорієнтуватися.

— Будь ласка, порадьте мені, — кажу я голосно і повільно (щоб він міг мене зрозуміти, якщо він москаль) — де я маю висісти? Я муши вернутися назад до Києва.

Він слухає, підсміхається привітно і каже, вказуючи на крісло біля нього, де звичайно сидить інтуристка: — Сідайте!

— Ви говорите по-українськи! — кажу я втішно і пізнаю, що це той самий возій, що привіз нас з летовища пару днів тому і питав мене, як мені Київ подобається. — О, ви не можете уявити собі, яка це приємність... Я не можу тут допроситися, щоб до мене хтось по-українськи заговорив.

Він кермує колесом автобуса, дивиться просто вперед і каже звичайним рівним голосом:

— Мій прадід був запорожцем. Чому ж би я, його правнук, не вмів по-українськи говорити?

Я сідаю на кріслі. Кожне слово западає глибоко в мою душу. Це так наче б я рідного сина тут стрінула. Забувши на хвилину чого я сюди прийшла, починаю скаржитися йому — розказую про своє розчарування.

— Так, то правда! — каже він. — Тут тепер українською мовою говорять тільки поети й актори на сцені, всі решта примушенні говорити по-російськи. Тут тепер страшна русифікація...

Ми розмовляємо мов давні друзі, що нежданно знову стрінулися. Він оповідає мені про свою дружину, родину, про те, що вони вечорами студіють... що їм живеться не зле, бо хліба для тіла є досить.

— А для душі? — питую.

— Є і для душі... — каже він, але не доворює, і я розуміла, що не місце тут на конфіденціяльні розмови. На мое питання, де мені пересідати, він радить не пересідати, а їхати до летовища, бо він все одно мусить до Києва вертатися. Автобус буде порожній. Буде нагода ще поговорити. Мені це подобається. Я дивлюся на цього надзвичайно вродливого запорозького потомка й усвідомлюю собі, що він — це ще одне кільце того ланцюга, який несподівано з'являється і допомагає мені в кожній ситуації, в кожній потребі.

В автобусі назад до Києва були, крім мене, інтуристки Ала і Мая. Ала перепрошувала мене, що по дорозі до летовища вона не повідомила мене, де я мала пересідати... Вона просто забула про мене. В часі моого дальншого побуту

в Києві я буду мешкати в тій самій кімнаті в гостинниці Москва. Харч в ресторані буде оплачений, інформувала мене Ала, передаючи мені квитки для харчування. Наступного дня Ала сподівалася іншої групи туристів, отже ми може більш не будемо стрічатися. В разі якої небудь потреби — я маю вдатися до гостинниці „Інтурист” і Провід і товариство інтуристки може бути заряджене, але в такому разі треба доплатити \$7.50 денно. Я відповіла, що в мене нема грошей на такі непередбачені видатки, отже буду якось сама тут орієнтуватися. При тім згадала, що я обов’язково хочу поїхати до Канева, щоб побачити могилу і славний пам’ятник Шевченка. До Канева можна було їхати автобусом (це здається трохи менше забирає часу) або теплоходом по Дніпрі. Ця прогулка візьме майже цілий день, але для цього треба було мати дозвіл від начальника Інтуристичного Бюра в Києві. Ала обіцяла розвідатись про це для мене. З возієм було тепер менше нагоди говорити конфіденціально, ніж передше. Отож ми розмовляємо на загальні теми. Він радить мені неодмінно поїхати до Канева, бо це буде для мене незабутній спомин. Показує широку, бетоновану дорогу і каже, що це дорога до Полтави. Подорож автобусом візьме не більш двох годин їзди.

Було вже близько третьої години по полуничі, як наш автобус спинився нарешті перед самими скляними дверима гостинниці. Я подякувала всім, а особливо возісві, за все.

— „До побачення!” сказала я по-українськи, висідаючи з автобуса.

— „До побачення!” відізвалися трос голосів, також по-українськи.

Я спізнилася на цілу годину для мого телефонічного „рандеву”. І тепер мене гризло сумління. Новознайомий киянин напевно дзвонив до готелю, але не одержавши відповіді, зробив логічний висновок, що я від'їхала до Москви разом з іншими туристами. Повідомити його, що я тут, що я запізнилася через неперебачені причини, я не могла, бо не знала ні його імені, ні адреси. А може зателефонує ще раз?... Я хотіла вірити, що так, і, простягнувшись на ліжку, чекала. В тім очі мої впали на дивну, ледве замітну річ: на стіні, між мосю і сусідньою кімнатою. Було це щось в роді заокругленого плястичного гудзика. Цей гудзик (це дуже неакуратне порівняння, але крашого не можу придумати) був причеплений до дротяного проводу в стіні, але отвір був настільки великий, що цього гудзика можна було відтягнути на пів цяля, або втиснути в стіну так, що все було майже сковане і незамітне. „Що це таке?” — думала я, і чим довше дивилася на цю річ, тим більше вона мене інтригувала. Чи була вона в стіні ввесь час, але я її передше не примічувала, чи з'явилася вона в останніх кількох годинах моєї відсутності? На технічних пристроях я зовсім не розуміюся, але знаючи, що тут всього можна сподіватися, мені стрибнула думка: „Мікрофон”?... Може й ні, але як це був „мікрофон” насправді, то в моєму спізненні і браку комунікації з киянином був чин руки Провидіння... І я знову дякувала Всешишньому тихою, безслівною молитвою за Всевидючість і протекцію. Опісля взялася писати листівки до знайомих в Америці, бо досі не було на це часу.

Того вечора я мала першу нагоду замовляти їжу в публичному ресторані, бо дотепер наша група туристів харчувалася осібно у спеціяльній для нас їdalyni. Ресторан це простора заля з множеством столів для шістьох або більше осіб. Перед великими вікнами стоять посаджені у вазонках пальми. Столи застелені білими обрусами і гарним накриттям. В одному кінці залі грає невеличка, але доволі голосна оркестра. Мелодії загальнословянські, але стиль подібний до американського „джезу”. Час від часу встають від столів дві, три пари і танцюють різні модерні американські танці, включно з „твістом”.

Я чекаю, щоб до мене прийшла обслугниця, але вона не спішиться, наче не бачить мене. Аж десь так за пів години підходить і нахмуreno, непривітно питає, чого я хочу. Я показую їй квитки від інтуристки і прошу покликати „гід вейтера”. Потім знову чекаю близько пів години. Нарешті він приходить. Я замовляю доволі смачну вечерю і опісля все йде в порядку.

Сонце ще світило і вечір був теплий. Я рішила піти на прохід Хрещатиком. По дорозі розпитувала прохожих, як мені дістатися до церкви Св. Володимира. Мені говорили інші туристи перед від'їздом, що там біля церкви сидить старенька жінка і просить в прохожих милостині. Після пів години ходу і симпатичної помочі в прохожих — одна жінка посадила мене на автобус, що завіз мене перед самі двері церкви — я побачила, на превелике здивування, що двері до церкви були отворені, а при дверях і на хіднику натовп людей. Зі мною зрівнялася старшого віку жінка і по хвилині мовчанки питала:

— Ну, а як же там, в Америці? Краще, як тут? Вона, мабуть, пізнавала по убранню і поведінці, що я не тутешня.

— Та я не знаю, — кажу я обережно. — Я тут ще не була довго, то й не можу сказати, чи там краще, чи ні”.

Ми заходимо до церкви і я бачу, що вона переповнена по береги. Перед престолом відправляє (мабуть „Вечірню”) священик в ризах. Співає прекрасно хор. Голоси хористів не старечі, але повні, дзвінкі голоси, людей в розквіті життя, котрі вміють і люблять співати. Оглядаюся, але не можу бачити, де і хто ним диригую. Церква Св. Володимира — це одна з найкращих, найстарійших церков. Стеля — це на ділі не стеля, а вежа (чи баня), що піднімається високо — високо до небес. Наоколо по під стінами стоять жертвеники з горючими свічками. Над ними висять старовинні, трохи затемнені ікони. Час від часу хтось, купивши свічку при вході до церкви, передає її з рук до рук, аж доки вона не дійде до наміченої ікони. Тоді там її хтось засвічує. Люди тут різного віку. Правда, старих тут найбільше, але є і молоді жінки і дівчата. Є молоді і середнього віку мужчини, хоч їх не багато. Є діти що, мабуть, прийшли враз з бабунею чи дідусям. Всі стоять або клячать на колінах, бо тут нема ніяких лавок, ані крісел. Богослуження правиться довший час і я, після години або й більше часу, пытаю пошепки старшого віком чоловіка, що стоїть біля мене і співає вроочистим баритоновим голосом, як ще довго ця відправа буде продовжуватися. Він каже, що не знає, і я бачу, що він ставиться до мене неприхильно, може й ворожо. Крізь отворені двері я бачу, що надворі вже

сміркається, і що мені пора вертатися назад до гостиниці, бо я не певна, чи я затямила собі дорогу, як слід... Я не хочу поночі блукати по Києві.

VII.

Поворот до готелю з церкви Св. Володимира назавжди остане незабутнім спомином у моїй пам'яті. Це ж був весняний вечір у Києві, в Україні! — чарівні слова, що тепер стали дійсністю для мене... Розпитавши у прохожих дороги до Хрестатика, я почувалася наче вдома. Вечір був теплий і на Хрестатику ще було чимало прохожих. Гуртки хлопців і дівчат, що верталися домів з вечірньої школи, а може мітингу, жваво розмовляли між собою. Вони йшли не парами, взявшись за руки, як це часто можна бачити в Америці або інших частинах Європи, але хлопці і дівчата в осібних гуртках. Батьки верталися домів із своїми малятами з гостині чи прогулки, і то тут, то там — самітні чоловіки і жінки.

Я зупинилася при одному з кіосків, де крізь закриті вже вікна можна було оглядати різноманітний товар. Мені впало в око щось, що виглядало на гуцульську сопілку... (Я сопілки на очі ніколи не бачила, але уявляла, що сопілка, мабуть, так має виглядати).

— „Вибачте, — кажу я до прохожої жінки, — скажіть мені, що це таке — сопілка? — питала, вказуючи на різьблену річ у вікні.

— „Hi, — каже вона пристаючи: — це таке держальце для парасолі або палки”. А опісля додає з цікавістю: — „По мові пізнаю, що ви з Галичини.

— „Мої батьки були галичани, — кажу я, — але я роджена в Канаді й оце перший раз приїхала в гості на Україну. А ви вже давно живете в Києві?” — питало і приглядаюся близче цій незнайомій. Це висока, худорлява жінка з інтелігентним, але скорбним обличчям.

— Я тут прожила все своє життя... Як же Вам Київ подобається?”

— „Дуже гарний!”

— Він не такий, як був колись”, — каже вона, вказуючи на камениці: — „Все це відбудоване вже після війни, бо старі будинки були зруйновані... Ах, як тут люди страшно терпіли!... — каже вона з болем в голосі і береться відходити.

— „Дозвольте ще одно спитати вас” — спилю я її: — „Скажіть мені, які тут вигляди на майбутнє?” — питало я її несміло, бо сама не знаю, як висловити те, що маю на думці.

Вона пристає знову й оглядається. Побачивши, що близько нас нема нікого, каже обережно: — „Якщо я вас розумію... то виглядів ніяких немає. Наші руки зв'язані й осягнути того, що душа бажає — не в людській силі...”

— „А при помочі вищої... Божої сили?”

Вона киває безнадійно головою і каже: — „Бог зробив надто багато помилок в останніх кільканадцятьох роках, щоб можна було дальше вірити в Його всемогучість!”

— „Не Бог, а люди робили помилки!” — кажу я, забиваючи, що я не в Америці, а в УССР: — „Чи ж радилися ми Бога, чи шукали Його помочі й просвітлення, нім бралися до якогось великого діла?”

— Та може воно й правда... Більшість нашої інтелігенції не вірила в Бога ще перед ре-

волюцією...” Вона обережно огортає голову шовковим шальком і відходить.

Решту дороги я пройшла в глибокій задумі. Мені пригадалися слова Св. Письма, де Бог заповів рятувати від загибелі ціле місто, якщо в ньому знайдеться бодай десять „праведних”, тобто духовно пробуджених, віруючих людей. Віра та мала б бути не пасивна, оперта на традиційних обрядах, але віра творча оперта на непохитній свідомості, що ми насправді Божі діти і можемо з Ним, наче батьком, в кожній хвилині скомунікуватися, а його поміч буде моментальна... Чи було в Києві десять таких людей? Я хотіла вірити, що вони там були, але хто вони були, я не мала найменшого поняття. Чи були вони між тими, що помимо урядової нагінки на релігію і переслідування все ж таки молилися по церквах, утримуючи священиків із своїх малих заробітків? Чи між тими, що молилися десь на самотині?... Чи може між молодими, що шукаючи за глибшим значенням життя, знаходили Бога при помочі філософії й науки, — знаходили корм для душі? Та де б вони не були, ім належить велике признання й заслуга, бо тамошній уряд робить все можливе, щоб вирвати, викоренити всякі духові пориви з душі. Це робиться повсякчасно при помочі радія, телевізії, літератури, театру. Ось тут, на Хрещатику, на видному місці рекламиується нову п'есу під назвою: „Чорт і Десять Заповідей!”

**

Наступного ранку я поспішила до банку, щоб розміняти американські долари на рублі, бо знала, що тепер усякі поїздки я буду мусіти

оплачувати сама. Це забрало лише кілька хвилин.

Перед банком вже чекала на мене інтуристка Ала, що наче з-під землі виросла. — „Ходіть зі мною”, — каже вона: — „бо я вже тут на вас довший час чекаю”.

Здивовано, але без ніяких допитів йду і сідаю до таксівки.

— „Ви дали мені неправильне число вашої кімнати” — докоряє мені Ала. Я дзвонила і дзвонила до вас цілий вечір, а вас не було вдома. Доперва сьогодні я довідалася, що число вашої кімнати не 626, а 636”.

Я пробую пояснювати їй, що помилку зробила вона, а не я. Вона не записала так, як я говорила, та Ала змінює тему. Вона хотіла ще вчора повідомити мене, що вона говорила зі своїм „Басом” про мене і він дав дозвіл поїхати до Канева, але не самій, а в товаристві Алі. Це не буде мене коштувати нічого, крім білета для Алі до Канева і назад до Києва.

Я радо погоджуєсь.

— „В такому разі — каже Ала — нам треба якнайшвидше дістатися до пристані. Може теплохід ще не відійшов”.

Приїхавши до пристані, Аля біжить купувати білети, а я чекаю в таксівці.

Возій поглядає на мене з цікавістю і врешті питає: — „Ви з Америки?”

— „Так” — кажу я. — „Я ціле життя мріяла про те, щоб поїхати на Україну і нарешті приїхала”.

— „Ви там думасте, як би сюди приїхати, а ми — як би нам туди дістатися... — каже він. — „А скільки воно — скільки отака подорож коштує?”

— „\$1200.00”.

— „Ов!” — і він аж береться за голову від здивовання. — „Якщо так, то я туди ніколи не дістануся!”

Врешті вертається Ала з білетами. Подорож для обидвох нас коштує десять рублів. Ми спішими до теплоходу „Ракета” і вміщаємося при вікні. Тут повно пасажирів. Коло мене сидить Ала і, вказуючи на зелені розкішні береги Дніпра, каже, що тут туристи розкладають свої шатра і часто живуть тут ціле літо.

— „Туристи з чужих країн, чи тутешні?” — питав.

— „Пару років тому дозволяли американцям та іншим привозити свої машини (авта) і тут улаштовуватися, але між ними було багато шпигунів, і тепер це заборонено!” — каже Ала.

Ми пливемо скоро по Дніпрі. Я дивлюся на красу цеї славетної ріки, на красу українського краєвиду і не можу надивитися. Хочу затягнути все, щоб глибоко зарізьбилося на дні моєї душі. Хочеться молитися або співати... але не тут... не в присутності цих чужих людей, в присутності Алі, що сидить біля мене. Вона говорить про те, що американський уряд переслідує СССР, що вони (американці), хочуть їх, росіян, живцем задушити; що Советам потрібна торгівля з Америкою, але американці — на посміх — пропонують продавати Советам тільки папір для туалеті... Я скриваю усмішку, що мимоволі тиснеться на уста, бо знаю, який великий брак тут власне такого паперу! Ала признається, що американські туристи оставляють більше грошей в Советах, ніж вся торгівля з Америкою. При тім показує мені американського півдоля-

ра з обличчям бл. п. президента Джана Кеннеді. Каже, що перший раз за існування Советського уряду передавали по цілім СССР програму вбивства та похорону Президента — в радіо і телевізії. Люди, — каже Ала, хоч не погоджувалися з його політикою, мали велику пошану до Джана Кеннеді...

Ми пливемо вже більше години, і тут Дніпро насправді „широкий та дужий”. Багато на ньому більших і менших кораблів зі своїми прапорами. Я мимоволі шукаю жовтоблакитного, але його нема ніде...

Ми приплили до пристані в Каневі десь так по трьох годинах. Висівши, Ала пішла купувати білети для повороту до Києва (тут, мабуть, не продаються так звані „равнд тикетс”), а я, ступаючи по теплому, жовтому піску, раптом відчула велике бажання вмочити руку в чисту, прозору воду Дніпра, що легко хлюпала об пісок на березі. Не скидаючи пантофлів я забрила в воду, вмила руки і перехрестилася Дніпровою водою. Оподалік на березі стояла Ала. Не знаю, як довго вона там була і приглядалася моєму ритуалові.

До могили Шевченка нема автобуса і ми йшли пішки пісковою нерівною дорогою, що підносилася все вище і вище. Врешті ми почали йти сходами догори. Ті сходи тягнулися — з малими перервами, де були стільці для відпочинку — не менш чверти американської милі. Довелося відпочивати декілька разів, бо сходи були доволі круті. Вкінці ми дійшли до плоскогір'я, де по лівій руці виднів пишний будинок Музею Тараса Шевченка, а по правій — мармуровий пам'ятник на високому чорному п'єдесталі. До самого пам'ятника ще був один тяг

сходів. Все це обсаджене барвінком, братчика-ми й незабудьками, що розкішно порозцвіалися. Мені слізози тиснуться на очі, пригадуючи „Заповіт”:

„Як умру, то поховайте
Мене на могилі —
Серед степу широкого
На Україні милій...”

Ця частина „Заповіту” насправді була точно виконана. Бо звідси можна бачити далеко навкруги. А вода Дніпра блищає, наче срібло на сонці.

Ала бачить мос зворушення і каже, що вона оставить мене саму з Шевченком і відходить кудись. Вдячна за її людяність і вирозуміння, знову йду сходами вгору і гублюся в тихій медитації.

До пам'ятника приходить група школярів зі своєю вчителькою. Діти ці віці від 8 до 12-тих років. Всі тихо і служняно поводяться. Учителька починає лекцію про Шевченка: хто він був, за що боровся і т. д. Потім просить одну зі школярок читати напис на плиті. Дівчина читає чудовою українською мовою без найменшого російського акценту:

„І мене в сім'ї великий,
В сім'ї вольний, новий
Не забудьте пом'янути
Незлім тихим словом”.

Опісля учителька ставить дітям питання відносно лекції, яку вона цойно скінчила. Вони відповідають влучно, інтелігентно. Мені пригадуються часи моого учителювання в Канаді.

— „Дякую вам за дуже гарну лекцію!” — кажу я з ентузіазмом.

Учителька радісно дякує мені і я бачу, що вона помітно зворушена — але не знаю: чи від несподіванки, від похвали, чи тому, що я говорила по-українськи. — „Дозвольте представитися” — каже вона: — „Я учителька з України”.

— „А я учителька з Америки”, — кажу я і подаю їй руку.

Учителька із слізами в очах обнімає мене і гаряче цілус, наче рідну сестру.

— „Діти, — каже вона, звертаючись до дітей, що стоять спокійно і приглядаються цій сцені: — „Діти, оце українська учителька з далекого світу — з Америки! Подумайте! — там далеко за океаном діти теж говорять українською мовою!

— „Будь ласка, скажіть їм щось про наших братів в Америці”, — каже вона, звертаючись знову до мене.

Я передаю їм привіт від українських дітей з Америки й Канади. Кажу, що ми там теж шануємо Шевченка, читаємо його поезії, будуємо йому пам'ятники... Що українські діти, хоч у чужому краю — Америці, не забивають, а вивчають українську мову, співають українські пісні, а дівчата вміють вишивати, варити українські страви і т. д. Опісля — забувши, що тут треба бути обережною — кажу їм, що хоч я проїхала багато світу і бачила різні краї, то ніде нема такої чарівної ріки, як Дніпро, нема такого чудесного краю, як Україна... В тім моменті бачу по виразі обличчя вчительки, що вона чимсь бентежиться. Кинувши оком поза себе, бачу, що за моїми плечима стоїть інтуристка Ала і слухає цього патріотичного вибуху.

— „А правда, що тамошні діти не хочуть війни, але миру?” — перебиває мені мову учителька, рятуючи ситуацію. — Американські діти так само, як діти в Советах, не хочуть війни, але миру!” — повторює учителька.

В тім підходить Ала і представляється по-російському, хто вона. Перепрошус, що вона ще не мала нагоди вивчити українську мову, тому говорить по-російськи. У сцену, що почалася так гармонійно, впадає недокладна нота й творить емоційний дисонанс.

VIII.

Теплохід з Канева до Києва мав відійти приблизно в протязі двох годин. Ала і я спішили, щоб ще оглянути Шевченківський Музей, дещо перекусити (на теплоході не можна купити ніякої перекуски) і вернутися пішком назад до пристані перед відпливом теплохода. Мимо того, Ала припинювала хід, намагаючись, скопити слова розмови гуртків мужчин, що тут то там сиділи під деревами і щось жваво й енергійно диспутували. Я здогадувалася, що це були приготування для програми Шевченківського Свята 150-тих роковин уродження, що мало відбутися тут наступного тижня. Ці приготування можна було бачити всюди: музей був ремонтований від середини, і робітники вешталися всюди, городник порався біля квітів і кущів; малий ресторан на стрімкому підгір’ю, до якого не було сходів, був розбудований і робітники тільки що добувовували до нього сходи з поруччям. В додатку, дітвора з різних сторін України то приходила, то знов відходила з музею враз зі своїми учителями.

Господиня музею, присмна жінка в середньому віці, вітала нас по-українськи і мимо того, що була утомлена й перетяжена різними обов'язками, ласкаво проводжала нас від одної кімнати до другої, (всіх їх було не менше десять), показуючи картини з життя поета, в хронологічному порядку, починаючи від убогої хатини з солом'яною стріховою, де родився Шевченко, аж до могили в Каневі. Її доповідь перед кожною картиною була виконана так, наче б вона мала перед собою не одного, а сотню туристів. Я шкодувала, що не було більше часу. Тут можна було провести дуже корисно цілий день. В цьому музею віяло не мертвечиною, як це звичайно буває в музеях, а чимсь живим, істотним.

Подякувавши і попрощавшись з господиною, я просила дозволу зірвати на спомин декілька незабудьків і барвінку з могили Шевченка. І тут Ала знов показалася несподівано людяною й вирозумілою. Вона миттю знайшла городника, дісталася його дозвіл взяти квітів і в додатку подарувала мені книжечку Шевченкового Заповіту в перекладі на різні мови Сovетських Республік, та й радила вложить квіти між листки книжки, щоб не помнялися. Завдяки тій пораді ані одна стеблина не пропала, а доїхала щасливо до ЗДА.

Перед поворотом назад до пристані, ми з трудом видряпалися до ресторану, з'іли поспішно „зеленого борщу” із смачним разовим хлібом і свіжим маслом, і пустилися пішком до пристані.

По обидвох сторонах піскуватої, нерівної дороги росли різні дерева і кущі, які щойно почали розвиватися. Сонце гаряче світило. А ма-

ленька пташечка з чудово мелодійним голосом перелітала з одної галузі до другої і співала, проводжаючи нас... Цілий виднокруг і тишина провінціяльної України навівали на мене солодко-сумний носталгічний настрій. Все це я бачила перший раз в житті, але почувалася так, начеб я відвідувала давно покинуті, але незабутні рідні місця...

— „Як називається ця пташка?” — питаю Алу пристаючи і прислухаючись до співу.

— „По-російськи це зветься дрозд” — каже вона. „Я не знаю української назви, ні англійської”. (Ця пташка зветься „тгрош” в Америці).

Я сподівалася, що може це був соловейко і тепер знову пригадала Алі, що я ще його досі не чула, а хотіла б чути. Та ѿ про те, що я конечно хочу набути книжку орнітології (наука про птащество) на Україні. Ала радила піти до одної з книгарень біля гостиниці в Києві. Вони напевно будуть мати такі книжки на складі.

Десь в половині дороги зрівнявся з нами автобус зі шкільною дітвою, що верталася домів від пам'ятника Шевченка. Возій несподівано припинив машину і запропонував підвезти нас до пристані. Ми радо погодилися. На автобусі панував веселий настрій. Дітвора співала одну пісню за другою, але на моє превелике розчарування, всі пісні були російські. Сумно було, що тут, на українській землі, на берегах славетного Дніпра лунала чужа пісня... Пісня української дітвори, що буцім то приїхала поклонитися найбільшому поетові українського народного відродження.

Незабутнім для мене останеться виднокруг на Україні, де на березі Дніпра, бродячи босими ногами по жовтому піску, поралися люди

біля малих човнів, а далеко на горизонті виднів теплохід, який невдовзі мав везти нас назад до Києва... Виднокруг, що був не тільки мальовничий, але й напослідок духом довгих століть мирного селянського життя на Україні...

**

Наступного дня — в суботу — мала кінчатися моя перша і може й остання візита на Рідній Землі і я, пливучи назад до Києва, дивилася на все прощальними очима. Старалася затягнути все помимо перешкод, бо на теплоході, як сиділа інтуристка Ала. Вона інформувала мене, що завтра вона буде зайнята з іншою групою туристів. Мене і ще одного туриста з Канади повезе до летовища незнайомий мені молодий інтурист. Ала радила не журитися ніякими деталями, бо цей інтурист хоч молодий, дуже добре знає своє діло і він догляне всього, як слід. Це вже другий раз я прощалася з Алою і вірила, що цим разом ми вже насправді більше не побачимось.

В суботу раненько я, спакувавши свої валізки, пішла вниз, до ресторану і замовила снідання. Я плянувала ще завітати до книгарень і, оскільки мога, ще розглянувшись по Києві перед відлетом до летовища перед обідом. Втім, на мос превелике здивовання, раптом до ідаліні увійшла Аля і прямувала просто до моого стола.

— „О,галов!”, кажу я, скриваючи здивовання, — „це ви зробили мені дійсну несподіванку. Прошу сідайте і випийте зі мною кави”.

Ала сідає наливає кави до горнятка, яке прислужниця вмить принесла, і каже:

— „Я говорила про вас зі своїм басом і він хоче, щоб ви перед від'їздом до Москви дали „інтерв'ю” одному з тутешніх кореспондентів”.

— „Інтерв'ю?” — питаю і стараюся не виявляти свого збентеження в голосі, бо думки мої, наче бджоли, розлітаються на всі сторони. — „Ну, якщо таке його бажання, то я дуже радо дам інтерв'ю”, погоджуєсь я, хоч почиваюся так, начеб перед моїми очима вибухнула невеличка бомба...

— „В такому разі”, каже Аля, „може б найкраще буде поочекати у вашій кімнаті, бо це забере трохи часу. Він дуже зайнятий”.

Ми беремо „ліфт” до шостого поверху і заходимо до моєї кімнати. Ала розглядається по кімнаті. Я сліджу за її рухами, студію вираз її обличчя, і намагаючися знайти відповідь на питання, що це таке? Дійсно інтерв'ю, чи допити перед формальним обвинуваченням? Мені відається, що Ала більш серйозна, наче стурбована... А може це тільки моя власна розбурхана уява...

Ала телефонує кудись, а я чекаю і шлю до Всевишнього безслівну, але гарячу молитву.

— „Кореспондент не може прийти сьогодні” — інформує мене Ала, відкладаючи слухавку телефону, але мій „bos” хоче вас бачити. Він вже чекає на нас на долині”.

Без дальшої розмови ми виходимо з кімнати і спускаємося вниз. Десять із глибини свідомості мені сунеться думка, що коли це допит (хоч я не мала найменшого поняття про що, бо я нічим не провинилася), то мені треба грati ролю наївної сантиментальної американки, яка не уявляє собі ніякої небезпеки.

Ала веде мене до кімнати „соціальної обслуги”. (Я вже була тут передше, зараз по приїзді до Києва, коли мала клопіт з кімнатою) і тут, у дверях, стрічає нас високий плечистий мужчина середнього віку, з жовтавими очима. Він вітає мене по-українськи і просить сідати. В кімнаті крім нього, мене й Алі, нема нікого, хоч тут звичайно працює дві клеркині. Він сідає біля мене і починає розмову, питуючи як мені Київ подобається, чи я задоволена з цеї гостини в Україні і т. п.

Я відповідаю, що Київ величавий, але я ма-ла трудність порозуміватися з тутешніми людьми, які не говорять по-українськи, а я російської мови не розумію. Розказую йому про свою пригоду в крамниці українського мистецтва; про те, що я хотіла почути соловейка, бо в Америці його нема; про те, що я хотіла б набути книжку про орнітологію в Україні. В той же час ін-ший струм думки усвідомлює мене, що це пер-ший раз в житті я маю досвід про життя в „ат-мосфері постійного підозріння”, де навіть у зви-чайнісінській розмові не знаєш, чи маєш до діла з другом, чи скритим ворогом... Ця постійна атмосфера підозріння руйнує і нищить всяке духове життя, бо воно (духове життя) мусить стояти на фундаменті довір'я, лояльності й ін-ших чеснот, у всяких відносинах між людьми.

Ала, що сиділа й мовчки слухала цеї роз-мови, почала перепрошувати, що вона не знала, що в Америці нема соловейка, а то вона була б неодмінно пішла зі мною до парку, де соловей-ко кожної ночі співав. Вона пропонувала зараз побігти до книгарні і купити для мене книжку української орнітології... Було ясно, що вона

намагалася задоволити не мене, а свого „боса”.

Ала вийшла, а ми дальше розмовляли в „дружньому” тоні. Я чулася так, наче б я була на слизькому, тонкому льоду, де на кожному кроці можна було послизнутися або й заломатися, тимбільше, що я не знала яка була ціль цеї розмови. Чому цей „бос” інтуристів раптом заінтересувався моєю візитою в Києві? Була це звичайна людяна чемність, чи підозріння? А як підозріння, то чому він цього не виявляв?

Незабаром вернулася Ала, але без книжки, бо в Києві такої книжки не можна було ніде дістати, а хвилину пізніше входить до кімнати молодий мужчина, навантажений різними причандалами пресової професії, включаючи „тейп рекордер-а”. Не знаю, чи був той самий кореспондент, якого прихід був заплянований, а отісля відкліканій, чи може інший... Ціла ця ситуація робила враження на мене, наче б все було спрямоване на те, щоб збаламутити, „збити з пантелику” людину. Бо тут говорилося одно, а робилося щось зовсім інше. Робилося те, чого в даному випадку людина не сподівалася і не мала для цього психологічного підготування.

Кореспондент представився, як містер Гвайт, родом канадець. Він хотів зробити інтер'ю не для преси, але для радіо і тому приніс із собою „тейп рекордер-а”. Це був високий бльондин англосаксонець, з подовгастим обличчям, яке не зраджувало ніяких внутрішніх почувань. На мене він зробив неприємне враження, можливо тому, що я тепер усвідомлювала собі, що не тільки мої слова, але навіть мій голос буде заредлований.

IX.

Репортер, містер Гвайт, розкладає свої прилади на столі і перевірює, чи все функціонує як слід. Я дивлюся на два кільця тасьми на рекордовій машині і усвідомлюю, що мої власні слова, зарекордовані на цій тасьмі, зможуть мене запропастити... Отож потрібна обережність. В думці і без слів прошту Всешишнього, щоб просвітив мій ум. Крадьки поглядаю на Алу, що сидить в другому кінці кімнати і не знаю, чи насправді вираз її лица трошки збентежений чи це тільки моя уява. Не знаю чи дане інтерв'ю — це жест ввічливості, чи має іншу скриту ціль.

„Де буде передача цього інтерв'ю?” — питаю нарешті, набираючи відваги, наче б я не мала ніякого підозріння.

„Це буде передане на радіо в Києві сьогодні або найпізніше завтра” — каже містер Гвайт.

— „Можна буде чути це в Москві?”

— „Ні. Це тільки льокальна передача”.

— „О, то шкода. Я власне відлітаю туди сьогодні, щоб прилучитися до групи лікарів, з якими я подорожую. Отже ні вони, ні я не будемо чути цеї програми...” Мої слова висять у повітрі без закінчення і без відповіді, бо містер Гвайт каже, що вже все готове до інтерв'ю. Він питає мос ім'я, прізвище, адресу моого дому, горожанство і т. д. Я подаю всі ці інформації без застереження, бо вони ж їх тут у Москві одержали ще перед тим, нім дали мені візу сюди їхати.

— „До якої партії ви належите?” — питав дальнє містер Гвайт.

— „Ніякої. Я політичними справами не інтересуюся.

— „Чого ви приїхали до УССР?”

— „Щоб побачити Україну на власні очі. Я хотіла переконатися, чи насправді вона така гарна, як моя мама нам про неї оповідала. Мої родичі поселилися були в Канаді, але дуже тужили за життям тут, на Україні. Мама часто співала українські пісні, оповідала нам про різні переживання — особливо про Київ... Вона ходила сюди на прощу. Київ був святым містом для неї... (Це була на буквальна правда, а символічна правда, бо хоч на ділі моя покійна мати в Києві ніколи не була, проте сотки й тисячі моїх предків ходили сюди на прощу...) Цю тугу і любов до Рідної Землі мати передала нам, дітям, і я зробила постанову ще в дитинстві колись поїхати в Україну й подивитися на все власними очима. (І тут — пригадавши тугу моєї мами, я малошо не прослезилася). „Бос” інтуристичного бюро й Ала слухали дуже уважно, з заінтересованням. (Невже це були українці і в душі у них щось відізвалося? Може й ні. Може все це була тільки моя уява).

— „Які ж ви винесли враження? — питав дальнє містер Гвайт. Він одинокий не зраджував нічого у виразі свого обличчя.

— „Київ багато-багато кращий, ніж я уявляла собі...”

— „А люди? Як вони вам виглядають — задоволені?”

— „Оскільки я могла судити по виразі у прохожих на вулицях, то так. Я в домі в нікого не була... з ніким не говорила приватно”.

— „Яке враження зробив на вас іхній одяг? Ви сподівалися, що вони будуть краще чи гірше одягнені?

— „Гірше”.

— „Що вам тут найбільше зaimпонувало?”

— „Дніпро!” — кажу я без надуми, а опісля додаю — Балет „Лебедине озеро”... А чи можна згадати про те, в чим я була розчарована?” — питую.

— „Можна”.

— „Я була розарована, що тут, у Києві, столиці вільної української республіки, ніхто по-українськи не говорить. Я не розумію російської мови і не раз просила в крамницях, в гостинці, щоб говорили до мене по-українськи, і не могла допроситися... Коли Україна вільна, то чому українська мова заборонена?”

— „Українська мова не заборонена!” — пояснюю мені містер Гвайт з ентузіазмом. Ми маємо радіо-передачу в українській мові кожного ранку. Ви напевно чули, ні?”

— „Ні, не чула”.

— „Ви мусите усвідомити собі” — продовжує містер Гвайт, — „що Київ — це метрополія. Тут приїжджають тисячі людей кожного дня з усіх сторін Советського Союзу, в якому існує більш сотні різних мов. Тож мусить бути одна урядова мова котру всі розуміють”.

Я мовчу.

— „Як вам дитячі садки подобалися?” — питав дальнє містер Гвайт.

— „Я їх не бачила”.

Репортер кидає не то злісним, не то розчарованим поглядом в сторону Али. Мовляв: „Як ти могла цього недоглянути!”

На ділі, того дня як жінок туристів хоч-нечох везли оглядати ці садки (бо це головна атракція!) — я тайком вийшла з гостинниці і пішла шукати крамниці українського мистецтва. Однаке інформації про них одержала пізніше від сестри Павлі, яка їх бачила. Діти в цих садках гарно відживлені, гарно вбрані, але не поводяться так як нормальні діти, а як манекени. Сидять, дивляться і не рухаються, не всміхаються, тільки сидять. В кожній групі є кілька вибраних, які виконують різні акробатичні вправи для забави туристів, щось в роді мавп на сцені... Та я цього не могла тут говорити.

Інтерв'ю кінчається. Інтуристичний „bos“ встас і подас мені руку. — „Поздоровте там наших земляків і приїжджайте скоро знову!“ — каже він і поспішно виходить.

До кімнати входить молодий, жвавий інтурист й інформує мене, що всі зарядження для моого відлету до Москви виконані: він має мої білети і т. п., які вручить мені на летовищі...

Я віддихаю свободніше, але не зовсім, бо не знаю, чи жде мене ще яка несподіванка, чи ні.

Ми вертаємося до фос гостинниці, і там Ала вручає мені здоровий пакунок з „сухою“ перекускою, бо на літаку не буде обіду. Є тут вудженина, булки, шоколяд — вистачить трьох голодних нагодувати. В додатку дає мені склянку для пиття води в літаку. Я відмовляюся все це брати, та вона добродушно настоює на своїм. — „На Україні є приповідка: Як дають — бери. А як б'ють — втікай! Але це тепер змодернізовано: Як дають — бери! А як б'ють — віддай!“ — каже вона всміхаючись.

Ми стоямо перед величезними скляними дверима й чекаємо таксівки. Мій новий інту-

рист вештається біля канадського туриста, який оплачує таксівку до летовища. Ала, зарядивши вислати мене в цій таксівці, заощадила мені 4.50 дол. і чується з цього задоволена.

— „Ми ще маемо трохи часу. Сідайте”, — каже вона. „Тут на Україні є такий звичай, що перед всяким новим ділом треба сісти, щоб, як кажуть люди, всяке добро сідало”.

— „Ну, коли так, то треба сісти”, — кажу я сідаючи. Дивно мені, чому вона виявляє переді мною своє обзнайомлення не тільки з українськими народніми піснями, але й приповідками.

До нас підходить старший вже віком службовець гостинниці, щоб теж попрощатися перед від'їздом. Я з ним мала розмову декілька разів відносно книжок українських в гостинниці, і він кожного разу говорив мені про те, як він „насолоджується” українською піснею. І тепер він знову без церемонії починає ту саму тему: він з роду москаль. Одного разу, ще замолоду, він слухав українського хорового співу і це йому так заімпонувало, що він вивчив українську мову і пристав до церковного хору в катедрі Св. Софії. Це дуже помагало йому в його неду зі... Він хворий на серце. Але тепер катедра закрита, і він дуже гірко відчуває брак цеї насолоди... Я слухаю і не можу розгадати — чи люди ці — Ала, „бос” інтуристичного бюро і навіть цей службовець — люди щирі, які з вічливости відправляють гостю, чи це наказ вищого авторитету, що має скриту, підступну ціль.

Втім приїжджає таксівка. Ми прощаемося. Всі вони просять мене знову скоро приїхати.

Я дякую їм за добру опіку й гостину. Але все це поверховне, автоматичне.

Розмову в таксівці провадив жвавий інтурист, якому було не більш 19—20 років. Він вивчив англійську мову, слухаючи радіо. Не знаю, яких програм він слухав, бо мова його була комічна мішанина модерного жаргону американської молоді з російським акцентом. Врешті він звернувся до мене з питанням: — „Чи то правда, що в Америці молодь краде 350,000 авт річно!”

Я не знаю — звідки він взяв це число, але не могла цього заперечувати. Старалася пояснити, що в Америці кожна родина має двоє-троє авт... Старі авта продаються дуже дешево. Та я була свідома, що це не оправдувало злочину.

**

Джет з Києва відлетів в означений час і п'ятдесят хвилин пізніше ми вже були на летовищі в Москві. Наші туристи — лікарі з жінками були приміщені в гостинниці „Україна”. Та я цього не знала, аж таксівка привезла мене перед двері цієї дуже імпозантної гостинниці. На передмісті працювало чимало робітників.

— „Що тут мають будувати?” питало возія.

— „Монумент для Тараса Шевченка” — каже він.

Та я не брала це відповіді серйозно. Думала, що він не розумів мене. Однака пізніше довідалася, що це насправді був монумент — більший навіть, ніж той у Каневі.

Але в середині гостинниці мова — російська.

— „Я вас не розумію!” — кажу я до офісової обслугниці. Говоріть по-українськи”.

— „О, ви думаете, що як це гостинниця „Україна”, то вже й мова має бути українська!” — каже вона, посміхаючись глумливо, на превелику втіху інших обслугниць в офісі.

**

Наступного дня була неділя, але програма звичайних турів тривала безпереривно. Тривала також праця робітників перед гостинницею, будуючи пам'ятник Шевченкові... Для мене все це було анти-клімаксом і думки мої постійно верталися назад в Україну.

З Москви, пару днів пізніше, ми полетіли джетом до Ленінграду і тут на протязі трьох днів повторялася та сама процедура турів по музеях, палатах і навіть в'язницях (царських, не комуністичних...) Тільки пам'ятника Шевченкові тут не будували.

З Ленінграду ми полетіли до Гельсінків у Фінляндії, а відтак до Стокгольму в Швеції, їх остаточно до Нью-Йорку. Багато дечого інтересного можна б про ці міста писати, та це вже тема поза рамцями цих споминів.

**

Спомини ці, на перший погляд, сумні-невеселі. Та передумуючи їх в перспективі, я маю переконання, що вони для мене мають неоцінену вартість. Моя головна мрія — злитися душою з духом предків моого народу — сповнилася по над всякі сподівання. Символічно і скромно кажучи, я мала небувалий привілей заглянути до неземного Храму Святощів, яких ніякий ворог

знищити не має сили. Побіч цього я винесла позитивні висновки з невідрядної ситуації, а вони такі:

1. Українська Держава — хоч вона тимчасово знаходиться під чужою окупацією — існує. Цього факту не заперечують нам навіть наші вороги. Цей конкретний факт розбуджує національну гордість в душі кожного свідомого члена українського народу. Це дає нам — особливо тим, що ніколи не були на Рідній Землі — твердий ґрунт під ногами. Заперечування, задля політичних причин, що Українська Держава існує, робить велику шкоду... Це негація існування національного „Я”.

2. Стосунки з Україною нам потрібно зміцнювати за всяку ціну, всякими можливими способами, бо для них, — наших братів за морем, потрібне наше підбадьорення, а для нас — це одинокий рятунок від асиміляції.

3. Любов до Вітчизни, яку я відчула, це тільки дрібка того, що відчувають ті, що там родилися, терпіли і терплять даліше. Тож не осуджуймо їх, а стараймося зрозуміти їхнє становище. Ми не знаємо, які страхіття вони переживали, які душевні рани носять досі.

4. Культурна праця, інтелектуальне освідомлення, йдуть вперед. А це остаточно, впарі з нашими конструктивними впливами, спонукує духове пробудження.

5. Не плачмо над тим, що наші брати або ми терпимо. Терпіння теж має свою позитивну сторону: *це ознака живого організму*. (Мертві нічого не відчувають). Терпіння, незаслужене

терпіння задля Великого Діла — ушляхотнює і зміцнює дух людини — душу народу.

6. Героїчний дух — дух посвяти в Україні існує. Я відчула це на могилах поляглих героїв... Бачила в очах незнайомого киянина, в словах возія... в сльозах народної вчительки! Я певна, що дух цей існує й поза межами України... Він існує у вас, читачів цих моїх скромних споминів. А це важливіше, ніж бомби, гармати і всяка інша матеріальна зброя. Візьмімо приклад із Св. Письма, де молодий, майже зовсім неозброєний Давид пішов назустріч велетню Голіятові — досвідченому воякові, озброєному від ніг до голови, і — на диво і чудо всіх майбутніх поколінь — переміг його. Це символічний приклад і його треба розуміти символічно. В ньому є ключ до дійсної перемоги над насильством.

СЛІДАМИ ПРОЧАНИНА

(Додаток до Споминів з Подорожі в Україну)

На початку споминів з подорожі в Україну було згадано про те, що головною причиною подорожі було бажання з'єднатися душою з духом нашої давнини, де криються народні святощі і джерела духової творчості і сили. Я маю причину вірити, що те духове з'єднання стало реальністю. Про це свідчив мій піднесений настрій в часі побуту на Рідній Землі. Свідчили про це різні стрічі й інциденти, які тільки на зовні здавалися випадковими. А головно, свідчила про це поява масивного духового достойника... (бо це був не сон а дійсність у внутрішній сфері душі).

Опісля, по повороті до дому, попала мені до рук книжка (тоже випадково) яка була продовженням інцидентів на Україні. Книжка ця, п. н. „Да Вей офф ей Пілгрим”, тобто „Шлях Прочанина”, друкована в Америці (Гарперс Бродерз), була переложена на англійську мову із дуже давніх старославянських рукописей, так званої „фільокалії”, або „Добротолюбія”. Це була збірка лекцій, або інструкцій для духового розвитку. Авторами „Добротолюбія” були духові достойники, що жили — починаючи від П'ятого аж до Сімнадцятого Століття Христіанської Доби. Один прочанин, що жив в часі кріпацтва, оповідає

про свої переживання ї остаточне духове просвітлення під впливом глибоко містичних інструкцій „Добротолюбія”. Це, в коротці, становить зміст книжки „Да Вей оф ей Пилгрим”.

Перекладчик, англосаксонець, не визнає різниці між українцями ї москалями, і зовсім цього прочанина „рошіян”, а авторів „Добротолюбія” він зачисляє до Єгиптян, Кретян, Греків, і т. п. (всіх їх було поверх двадцять). Між іменами, які він згадує занходяться Іван Карпатський, Марко Подвижник, Благословенний Дідок й інші. Імена, без сумніву українські. Отож бодай деякі з цих прадавніх містиків були нашими українськими предками. Для мене, ця книжка це був доказ-документ, що український народ мав своїх містиків учителів, ще навіть перед тим нім Володимир Великий офіційно прийняв християнство на Україні. Це доказ, що містицизм, тобто „Духове Просвітлення і Злука з Богом” відігравало важливу роль в житті українського народу в часі щасливіших днів його історії. Про це свідчить ще й той факт, що Печерська Лавра була осередком духового життя не тільки для українців, але й інших слав'ян. Ще до недавна на Україні було багато так званих „Пустельників” (в дійсності містиків), які часто виявляли не тільки надзвичайне знання духових справ, але й уміння лікувати і т. п. Ці Пустельники, чи Містики, твердили, що містицизм не прийшов в Україну з Індії, як це дехто згадувався, але навпаки, він прийшов до Індії з України! Для цього є документальний доказ в листі Івана Карпатського (якого перекладчик зачисляє до Єгиптян, бо він жив при кінці П'ятого Століття), де він, Іван Карпат-

ський, починає лист словами: „Слово Потіхи для Братів Монахів в Індії!”

Отож можна прийти до заключення, що в нашій давнині був свій унікальний містичизм, що мав давну прадавну традицію. З часом, і з невідомих причин, він майже зник з лиця землі, з винятком деяких проявлень у творчості геніальних людей, як наприклад Григорія Сковороди, Тараса Шевченка, (гляди „Незримі Кобзарі”, д-ра Д. Донцова), Лесі Українки і Олени Теліги. Та загально кажучи, містичизм на Україні майже загинув, через брак жреців і жрекинь, брак просвічених містиків в ролі учителів. Осталися тільки так звані знахорки, чарівниці, тощо. Але такі проявлення не дають нам правдивого образу духового життя народу, так як розбите дзеркало не може дати правдивої рефлексії лица людини. В теперішню пору ми знаходимося в ситуації подібній до того чоловіка, що одідичив великий маєток, але він несвідмий свого спадкоємства і доживає свого віку в недостатках. Так і ми не знаємо про свою духову традицію і силу, та й не користаємо з неї так, як ми могли б користати.

Це не означає, що ми маємо дозволити традиції нам руки звязувати. Дух Божий повсякчасно в нових формах і ситуаціях проявляється і перебуває. Коли ми шукаємо Бога тільки в традиційних місцях і формах, то ми шукаємо його незрячими очима. Важними є не деталі, не зовнішна форма, але широсердче бажання Бога піznати і вірно виповняти Його волю в житті. У минувшині, якщо людина мала глибоке бажання духовно просвітитися, брала хліба в торбу і йшла пішком до Києва, чи Почаєва, і там вона при помочі духовного учителя, усві-

домлювала себе. Сьогодні, ті стародавні осередки духовості стоять закриті навіть для тих, що живуть на Рідній Землі. Проте, ми можемо з Богом з'єднуватися там де ми живемо. З духовим учителем можна скомунікуватися навіть телефонічно. Інструкції для духового життя можна знайти навіть в публичній бібліотеці, якщо є в нас до цього нахил. (Тільки на жаль нема їх в українській мові).

Містики, це не мрійники нездатні до нормального життя. Вони не конечно мусять бути монахами чи монахинями. Не конечно їм навіть бути пустельниками, ні належати до зорганізованої церковної громади. Можна жити нормальним життям серед свого середовища і при помочі молитви і певних вправ з Богом з'єднуватися, для просвітлення й ушляхотнювання ума. Людський ум є злучником між видимим й невидимим світом — між тим, що ми очима бачимо, чи руками дотикаємося, а тим, що ми уявляємо в нутрі нашого ества. При помочі інспірації, уяви, людський ум перетворює незриму собстанцію (собстенс), на зримі, конкретні речі. Коли та інспірація від Бога, то ті речі приносять добро для всіх. Коли ж ні — то часто вони приносять більше зла як добра і спричиняють моральний занепад. Містик, зосередившися у типині власної душі одержує інспірацію від Бога і плід його молитви й медитації приносить добро для цілого світа. А тому що він став орудієм Добра, його здібності, талани і чесноти розвиваються до найвищої потенції, його здоров'я кріпшає, проблеми розвязуються і він (чи вона), знаходить неймовірну насолоду у звичайному щоденному занятті.

У більшості випадків світ не знає, що даний індивідуум заінтересований містикою, але остаточно плоди його медитації і молитви виявляють себе в якійсь формі: мистецтві, філософії, політиці і т. п. і він стає світильником в історії розвою свого народу, помимо того що — в деяких випадках — він не мав вищої академічної освіти. Наприклад, німецький містик Бімі був звичайним шевцем. Він жив у малому містечку з родиною і нічим не відрізнявся від інших міщан того часу — на зовні. Але справа малася зовсім інакше з його внутрішнім життям. Його заінтересовання містикою і щоденна медитація дали йому глибоке духове просвітлення, а це спонукало його робити записи своїх переживань, які остаточно були видані в формі книжки. Невдовзі книжка ця була передложена на різні мови і вчені світу почали складати візити цьому скромному шевцеві, що далі заробляв на хліб для себе і родини при помочі цього фаху.

Евелин Ондергил була жінкою відомого в ті часи адвоката в Англії. Вона також в протязі цілого життя була заінтересована містикою, та це не перешкоджало її бути взірцевою жінкою і господинею, а рівночасно викладати містичну філософію в англійськім університеті. Її книжка п. н. „Практичний Містицизм”, це відомий підручник релігійних студій. Американський письменник Ралф Валдо Емерсон був містиком. Був ним тоже американський поет Валт Вітман. Та наймодернішим і найбільш надзвичайним містиком був покійний Дег Гамершолд, родом швед, який виповняв надзвичайну важливу й відповідальну роль секретаря З'єдинених Націй (Юнайтед Нейшонс). Його

книжка „Маркінгз”, тобто „Записки” або „Знаки” видана після його смерті спричинила фурор в цілому цивілізованому світі і мільйони примірників були розпродані в дуже короткому часі.

Кожний цивілізований народ має своїх містиків. Мав їх також й український народ, хоч на жаль, більшість нашої інтелігенції ставиться до містицизму з підозрінням. Деякі з тих містиків це відомі імена в міжнародних релігійних колах. Наприклад Олена Блавацька, фундаторка Тійософічного руху по всьому світі, була родом українка, але її зачислюють до росіян. Містички є проявою духового життя народу, що наче льодова крига має свою сковану сторону заглиблену в морю. Їхнє існування дає нам зможу прослідити нашу минувшину, якої сліди ворог старається винищити. Їхнє існування дає нам дорожоказ до здійснення наших особистих і національних стремлінь. Так довго як духове життя народу кріпке, його зовнішній ворог побідити не зможе. І навпаки, де духове життя народу завмирає, той народ засуджений на загибель — розклад.

Отож, щоб познайомити читача з цею неизданою спадщиною нашого містицизму і може навіть заінтересувати й захочотити його до дальших студій в цьому напрямі, подається понижче скромний начерк деяких Вправ до Медитації, Повсякчасної Молитви, Животворчого Мовчання. Повних інструкцій тут давати не місце, але з огляду на те, що в українській мові (оскільки мені відомо) на цю важливу й глибоку тему друкованого нічого нема, то навіть найскромніший початок буде оправданий — наче перший крок довгої подорожі. — Дасть Бог,

що це маленьке, невидне зерно впаде на плодючу землю і принесе стократний прибуток для цілого українського народу.

Наша доля — судьба, це вислід наших колишніх секретних думок, склонностей і вчинків, що зберіглися в нашій пів-свідомості (соб-коншансес) впродовж довгих поколінь. (Приповідка: Як посіш, так вродиться!) Ці одідичені і незнані нам склонності, хиби характеру, тощо, постійно роблять нам приkrість в житті тим, що вони несподівано виринають з півсвідомості і діють проти нашої свідомої волі і постанови. Тому то в даний момент, помимо того, що ми рішили робити одно — ми на перекір власної постанови, робимо щось зовсім інше. Викоринити ці склонності і т. п., що накопичилися в нашій півсвідомості ще з давніх часів, самою завзятістю і силою волі, майже неможливо. Але при помочі молитви-медитації Дух Божий перетворює, освітлює і реформує цю незнану нам сторону нашого ества і ми стаємо кращою, досянішою і щасливішою людиною, без великих змагань і подвигів з нашої сторони.

Слово Перестороги

Не говоріть нікому про те, що ви містикою заінтересовані, за виїмком свого духового учителя, або довірочного друга, який тоже містикою заінтересований. Це не тому, що тут є щось таємничого, але задля звичайних психологічних законів. Ваше заінтересовання духовим життям це наче делікатна ростина, яка потребує щоденного догляду і спеціальної атмосфери. Легкодушне говорення, людський пересуд, це наче холодний вітер, який може зламати ту

ростину ще нім вона у вас „прийметься”. Критика, кпини убє цвіт ще в пупляшку нім він зможе розвинутися.

Животворче мовчання

Ранком кожного дня ще нім буденна праця і клопоти зруйнують вам настрій, відложіть декілька хвилин на те, щоб в тиштині власного серця з Богом злучитися і пізнати Його волю для вас сьогодня, відносно родини, праці, якоїсь пекучої проблеми, або просто для духового надхнення. Якщо рання пора для вас невигідна, то можна пізніше, зробивши вимівку, що ви в той час відпочиваєте, або щось подібне і не хочете, щоб вас хтось чим небудь турбував. Замикайте двері, щоб вам ніхто не робив несподіваної візити і сідайте у вигідне крісло, підперши шию і руки вище ліктів подушками для повного розпруження і комфорту. — Успокійтесь. Дихайте глибоко і ритмічно декілька хвилин... Ви завважите, що рівночасно з ритмічним диханням, ваші думки тоже успокоюються, стають повільнішими — не розлітаються у різні сторони, але пристають час від часу, наче чекають вашої директиви.

Замкніть тепер очі і зверніть всю свою увагу в сторону серця. Уявляйте собі, що ваше серце, це джерело з якого випливає Дух Божий... Ваш віддих тепер такий легкий, що годі його навіть завважити. Зате ви запримічуєте внутрішнє дихання, наче б воно випливало з глибини серця. Ви запримічуєте, як цей віддих наповняє насолодою кожну клітину в тілі і все ваше сство... Ви почувастесь так, наче б ви купалися в якомусь чудесному світляному озері... Ваші думки затихли. Ваше тіло розпру-

жене. Але ум ваш ясний, сконцентрований і спокійний наче плесо води в тишині.

Тепер, тихесенько в думці вимовляйте слова якоїсь любимої молитви — або вимовляйте свою власну молитву, яка спонтанічно зродиться десь в глибині душі. Після того чекайте в тишині, начеб ви очікували якоїсь радісної вістки, якогось нового просвітлення. Ви завважуєте, що вам тепер дуже легко на душі. Всякі прикrosti, неприємності, проблеми так далеко, далеко, що ви про них зовсім забули. Вони не існують в цій радісній атмосфері. Здається вам, що навіть тіло ваше наче зникло, розтопилося, і ви тільки свідомі, що ви є! Ви являєтесь крапкою свідомості у безмежному, ясному морю. Поволі ви освідомлюєте собі істинну правду, що ви не тілесне, а духове ество, якого ніщо в світі ні зранити, ні знищити не може. В цьому піднесеному настрою ви вірите, що ви насправді син Божий і спадкоємець всякого духового добра...

На початку, не продовжуйте цього Мовчання довше як 15-цять хвилин. Пізніше, можна продовжити до пів години — не довше. При кінці мовчання, подякуйте Богу за Його видимій невидимі дари і вертайтесь назад до своєї праці, так начеб нічого надзвичайного не сталося. Однаке ваші переживання, реакції, настрій того дня будуть зовсім відмінні. Вони будуть успішніші, спокійніші, бо те, що ви відчули в „Животворчім Мовчанні” просякне кожне ваше слово і діло.

Медитація

Приготовання до медитації треба починати дисципліною думок і концентрацією — тобто,

зосередженням думки у центрі вашого ества. Людина, що не звикла до концентрації, думає дуже розсіяно. У неї „мислі, як в заяця скоки”, не мають певного напряму. На ділі, така людина не думає, а дозволяє струмові чужих думок, що завжди знаходяться в атмосфері, перелітати її через голову залежно від того, в якому настрою вона в даний час знаходитьться: як у веселому — то думки її будуть веселі, а як в сумному — то сумні. Це негативний стан. Його треба змінити на позитивний. Треба — так би мовити, взяти ініціативу у власні руки і приказати умові про що ми хочемо думати в часі медитації. На початку, думки будуть мати склонність розлітатися на всі сторони, так як вони звикли. Але кожний раз, як це станеться, треба думку притягнути назад до теми, що ми над нею застовляємося, наче цуцика на мотузку — аж доки думки не стануть підлягати нашій контролі без перерви.

Навчившись контролювати свої думки, треба тепер зробити ще одну зміну. Звичайно, коли ми думаємо про якусь справу, чи річ, ми уявляємо собі її десь на віддалі, на зовнішньому світі. В часі медитації треба уявляти, що ця річ не на зовні, але в нутрі *нашого ества*. Ця зміна важлива тому, що як ми думаємо про якусь проблему на зовні існуючу, то вона може набирати все більших і більших розмірів. Коли ж ми бачимо її у нутрі нашої свідомості, то це само собою дає нам почування контролі над нею. Символічно кажучи — володіє не вона (проблема) над нами, але ми над нею. На ділі так вони і є. Ми дуже рідко маємо до діла з актуальністю проблеми. Ми тільки маємо до діла з на-

шим концептом про неї. Змінімо концепт і ціла ситуація виглядає інакше...

Один з афоризмів містичного життя висловлений такими словами:

„Так як є у нутрі, так на зовні буде...”

Це значить, що нім видимий — тобто фізичний аспект життя може бути зреформований — треба змінити внутрішній аспект. (Це правило відноситься так до індивідуума, як і до гурту, ба навіть цілого народу).

При медитації ми повинні уявляти Божу прияvnість у нашому серці, а не високо на небесах, куди нам неможливо дістатися. Правда, Бог є всюди, навіть в найдальших закутинах всесвіту, але це нам не поможе в нашій проблемі. Поможуть нам авторитетні слова Ісуса Христа, що Царства Божого треба шукати у власному серці. Бо там, де є Боже Царство, там є Бог. А де є Бог, там ніяка проблема, ніяке зло існувати не може. Реалізація цеї Правди в серці дає нам запоруку певної побіди, без різниці яка наша проблема не була б, яка небезпека нам би не загрожувала.

Якщо ви маєте якусь проблему, або когось, що робить вам приkrість і т. п., розвязуйте це в такий спосіб:

Сконцентруйте думку й уявіть собі Божу прияvnість у вашому серці. Пригадайте собі, що там де є Бог, там не може бути нерозвязаної проблеми — бо там, де є Бог там є гармонійність, щастя, любов, мир.

Тепер приведімо — так би мовити — ту нашу нерозвязану проблему до прияvnості Божої у вашому серці. Мовчки, без слів і навіть без думок, чекайте у Божій прияvnості троє вас:

Бог, ви і ваша проблема. Чим довше ви зможете оттак в тиштині чекати, тим краще. Ніколи не розказуйте Богу, яку кривду ви потерпіли, яку несправедливість вам було заподіяно, і т. д. Бог це знає краще від вас і не потрібно його в цьому інформувати. В кінці мовчанки, подякуйте Богу за його поміч й опіку, (хоч вам може здаватися, що нічогося не сталося), і вертайтеся назад до своєї праці. *Не думайте про цю свою проблему опісля того дня!* Це важливе тому, що так довго як ви про неї думаете — ви продовжуєте її життя.

Слідуючого дня, якщо та проблема ,чи особа, ще даліше морочить вам голову, повторіть вище подану медитацію. Повторяйте це раз денно, аж доки не відчусте в душі, що „все гаразд”. Це не буде сказано словами, але все ваше ество відчує ,що проблема вже розвязана, хоч на зовні може ще зміни не буде... Те, що розвязане в нутрі, на зовні мусить розвязатися. Це Божий Закон. Залежно від проблеми — вона може бути розвязана в протязі кількох хвилин або годин, або днів, або років.

Концентрація і медитація, це наче випукле скло (ленз), яке концентрує лучі сонця до тої міри, що вони запалюють вогонь. В подібний спосіб сконцентрована думка і внутрішня медитація доконають того, чого ми бажаємо осягнути — якщо це бажання не принесе нам і нікому іншому кривди.

Повсякчасна молитва

Один з прадавніх учителів містицизму пише до свого учня так:

„Нам потрібно Бога взвивати і з ним з'єднуватися кожної хвилини так, як потрібно нам

кожної хвилини дихати. Бож Св. Павло учив нас молитися безнастанино. Тож пам'ятай про Бога все, при всяких ситуаціях. Якщо ти зайнятий творчою працею, памятай, що Бог є Творцем всого на світі. Коли глянеш на світло — памятай, що світло приходить від Бога. Коли ти дивишся на небо, чи землю, — пригадай собі, що Бог є всюди: на небі і на землі. Коли надівавши одежду — памятай, що все те, що належить до тебе, це дар від Бога. Тож подякуй Йому за все добро, що він створив для нашого добробуту, і прославляй Ім'я Його. Жий так, щоб кожне діло твоє спонукувало тебе Бога памятати і в думці Йому свою вдячність висловлювати. Тоді думки твої будуть не що інше, як безнастанна молитва. Тоді легко і радісно буде тобі на душі. Отже бачиш, — „говорить дальше цей учитель до свого учня — „тут нема нічого скомплікованого. Безнастанна молитва приступна кожному, якщо у ньому живе якесь людське почування”.

Але є й ще один спосіб безнастанної молитви, якою американські й англійські містики особливо заінтересовані, це так звана „Молитва Ісуса Христа”, якої навчали автори старинної книжки „Добротолюбія”.

Молитва Ісуса Христа

„Замкнувши очі, зосереди свою думку на серці. Уявляй своє серце на лівій стороні грудей і слухай уважно до його ритмічного биття. В думці гляди в глибину свого серця і вдихаючи повітря вимовляй до ритму серця слова: „Ісусе Христе Сину Божий”. Опісля віддихай і вимовляй в думці до ритму биття серця слова

„Помилуй мене”. Уявляй собі, що цей віддих розпливається по всьому тілі, що він влітає в кожну клітину і зміцнює її відсвіжуючи. Повторяй цю молитву не довше, як 5—10 хвилин, на початку. Пізніше можна продовжити до 15—30 хвилин, а відтак, годину і т. д. Остаточно, в протязі року, або й довше, ця молитва серця буде продовжуватися у нашому серці навіть у найглибшому сні. Це буде молитва без слів, яку серце своїм биттям буде вимовляти, так довго, як воно буде битися...

Ученъ, прочанинъ, що оповідає про свої переживання у книжці „Шлях Прочанина”, вірно виповнивши директиви для безнастancoї молитви, говорить про наслідки які та молитва принесла в його житті так:

„Внутрішня молитва принесла мені троякі плоди: —

1. Любов до Бога.
Внутрішний спокій.
Радість ума, ясність думки і
Солодкий спомин про Бога.
 2. Почування теплоти в стороні серця.
Почування насолоди в руках і ногах.
Іскристе і радісне почування в серці.
Почування легкості, сміливості, життерадості.
Відсутність і відпорність від недуг і смутку.
 3. Просвітлення ума.
Здібність розуміти й розяснювати Св. Письмо.
Здібність розуміти мову всіх створінь.
Відсутність самолюбства і гордошів.
Реалізація радошів внутрішнього життя.
Певність Божої приявності і любові”.
-

Кожен нарід, так як і кожна людина має свою незриму сторону яка — наче льодова крига у морю — більша і важливіша ніж зовнішність — бо там знаходиться Вівтар Вічності, де в кожній ситуації і кожній хвилині можна з'єднатися з Богом, щоб просвітити свій ум і виконати своє Богом дане призначення. Повищий наперк, це спроба вказати на ту незриму сторону українського народу, на його невичерпану духову силу.

Кінець.

